

Rabbonim discuss the movement towards Chassidus

Show# 201 | Dec 30th 2018

Question #1

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רעא סעיף יא

אם אין לו אלא כוס אחד, מקדש בו בלילה ואינו טועם ממנו, שלא יפגימו, אלא כד שופך ממנו לכוס אחר וטועם יין של קידוש מהכוס השני, ולמחר מקדש במה שנשאר בכוס ראשון; ואם לא היה בו אלא רביעית בצמצום ונחסר ממנו בלילה, מוזגו למחר להשלימו לרביעית. והיינו דוקא כשיש לו כוס אחר להבדלה, שאל"כ מוטב שיניחנה להבדלה, שא"א בפת, משיקדש עליו ולא יהא לו יין להבדלה; ואם יש לו שני כוסות מצומצמים אחר מזיגה, יקדש בלילה באחד ויבדיל על השני; ולא יקדש ביום, דקידוש דלילה עדיף.

Question #2

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף כד עמוד ב

המשמיע קולו בתפלתו - הרי זה מקטני אמנה. המגביה קולו בתפלתו - הרי זה מנביאי השקר.

שולחן ערוך סי' קא סעיף ב

ולא ישמיע קולו.

מגן אברהם סימן קא ס"ק ג

ומשמיע לאזניו. כהרב"י בב"ה שהזוהר מסכים להתוספתא שלא ישמיע לאזניו ואין ראי' משם די"ל דכוונ' הזוהר שאיש אחר לא ישמע קולו וכמ"ש רמ"א סי' קמ"א ומ"מ פשוט דאם לא השמיע לאזניו יצא. כ' ב"ח דאף החזנים לא יגביהו קולם יותר אלא כדי צורך שישמיעו להצבור ואין דבריו מוכרחים: האר"י לא היה משמיע קולו אפילו בזמירות רק בשבת הרים קולו מעט [הכוונות]:

פרי מגדים אורח חיים אשל אברהם סימן קא ס"ק ג

ומה שכתב [המ"א] בשם האר"י ז"ל אפילו פסוקי דזמרה אין ראוי להרים קול, כי השם שומע בלחש, לא כמו אותם המגביהים קולם יותר מדאי. ומיהו בשבת נוהגים א' אומר פסוקי דזמרה בקול רם, שפיר דמי:

משנה ברורה סימן קא ס"ק ז

קולו - ואפילו בפסוקי דזמרה טוב שלא להרים קול כי הקדוש ברוך הוא שומע בלחש לא כאותם המגביהים קולם יותר מדאי ומיהו בשבת שנוהגים שאחד אומר פסוקי דזמרה בקול רם שפיר דמי [פמ"ג]:

אליה רבה סימן קא ס"ק ד

ולא ישמיע קולו וכו' דהוי מקטני אמנה. גם למדו מתפלת חנה. ועיין באליה זוטא [סק"ג] מזה. ועוד כתבתי בשם מלבושי יום טוב [סק"ב] כל זה בתפלת י"ח בלחש, אבל נוהגין בכל אלו הארצות בפיוטים וכיוצא בהן שמגביהין קולם וצועקים בקול רם עד שהנכרים מלעיגין על זה. ונצטערתי מימי לדעת מאין בא זה המנהג, כי מנהגן של ישראל תורה היא, עד שהאיר ה' את עיני וראיתי דרמב"ן סוף פרשת בא [שמות יג, טז] שכתב בזה הלשון, וכוונת רוממות הקולות בתפלות וכו' כמ"ש רז"ל [ירושלמי תענית פ"ב ה"א] ויקראו אל האלקים בחזקה [יונה ג, ח], מכאן אתה למד שתפלה צריכה קול ע"כ. וע"ל סי' צ"ה סעיף ג' [א"ר סק"ו]:

העמק שאלה שאילתא קמג אות ה

בס זס ולא בתפלה אלא בתפלה בלחש וכוונתו דרבינו חנוך לפי' אחר [ובאמת כה שפרש"י בשם רבינו הציא חר"י בשם רבינו לרפת ולא כזכירו שמה דרבינו עובד] כיונו שלא יתפלל לרכי עלמו וכדומה אלא בזמן תפלה בלחש, ויחי כוללו בתפלתו הסדורה וממילא גם אותו כעורך יחי בלחש ככל התפלה, וכדון אמר שחרי לא מלינו אזכרה לתפלה בלחש אלא תפלת ש"ע ולא שאר תפלות וצקשות שבצרכות ק"ש וכוונתו וכדומה, ואע"ג שגם זה נקרא תפלה, ע"י פסיקתא רבתי פקק אי תפלה לדוד שמעך כי נדק וגומר מפרש תפלה לדוד זה תפלה שאדם מתפלל בשעה

שניעור משנתו צרוך מחיב מתים כוי ומכל מקום לא
מלינו שיכיר בלחש אלא שמונה עשרה [ולפי סוגיא דסוטה
דף ל"ב הטעם משום דצשמ"ע כדרך להתודות כמו
שמחודין צסמיכת הקרצן ותפלת ש"ע צמקום קרצן קאי]
וא"כ אמאי התפלל חנה
את לרכי בלחש אלא משום רשות לדבר בדברים :
שכיח כולל לרכי בתפלה חולין ד"א במ עשם י
כקצוע בלחש. ובזה פירשתי

ועל מה שכתב החיד"א שמרן ושאר הרבנים לא ידעו אחת ממאה מגדולתו של האר"י ז"ל, ראוי להביא את דברי עמק המלך (בהקדמה שלישית פ"ו דף ג' ע"א) שמסביר מהו אותו "אחד ממאה", ושם מביא העמק המלך עדות של מוהר"ר שלמה הגדול ששמע מאלמנתו של מרן הבית יוסף, שמרן הבית יוסף היה לו בן נחמד ושידך אותו עם בתו של הרב ז"ל, והלך מרן הבית יוסף עם בנו לסעודת האירוסין בביתו של הרב ז"ל. כיון שחזר מרן הבית יוסף לביתו אמר לאשתו: "מה אומר לך ומה אספר לך מהרזים וטעמי התורה והמצוות, כמה ידיעה הרווחתי עתה בזאת הסעודה מהפה הקדוש של מוהר"ר יצחק אשכנזי ז"ל, אי אפשר לו לאדם בשר ודם להשיג בשכלו מה שיודע הוא. והיאך הוא כח ביד שום מלאך לידע מה שיודע הוא. אין זה כי אם נשמה אחת מהנביאים הראשונים, שאפילו תנא אחד לא היה יכול לומר מה שאמר הוא. אבל אני מפחד עליו מאוד בעוונות הדור

הגרוע הזה שאינם יכולים לסבול רוב קדושתו, שיוקח ויאבד מהם בקיצור ימים ושנים".

יסוד נוסף, המופיע במקומות רבים בווהר ובספרי התיקונים הוא, כי בעקבתא דמשיחא "תרבה הדעת", וכמו שכתב מהרצ"ו בהקדמת "עץ חיים" בשם הזוהר (פרשת וירא דף קי"ח ע"א): "וכד יהא קריב ליומי משיחיא אפילו הני רביי דעלמא זמינין לאשכחא רזין טמירין דחכמתא". ובתיקונים (תיקוני זוהר תיקון ר' דף כ"ג ע"ב): "דבדרא בתראה בסוף יומיא יתפרנסון מהאי חיבורא". כלומר, שבדור האחרון יתגלו סודות הזוהר ויתוסף לימוד הפנימיות אפילו אצל צעירי ישראל.

ועיין בשם הגדולים להחיד"א (מערכת גדולים רי"ט, ערך רבנו אלעזר בעל ספר הרוקח) שכותב וז"ל: "ורק בדורנו אלו לקראת הגאולה הקרובה נתגלה אור הזוהר להגן על הדורות. ואם נזכה להתעסק בסתרי תורה כדת מה לעשות, בזכות זה תפרה ישע ישועת ישראל".

עניית אמן אחר גאל ישראל

לגבי עניית "אמן" אחרי ברכת גאל ישראל הסמוכה לתפילת שמו"ע בשחרית, כתב בבית יוסף (סי' ס"ו) וז"ל: "וכבר כתבתי בסימן נ"א שעל פי הזוהר נהגו שלא לומר 'אמן' אחרי גאל ישראל. ואין להביא ראיה לדברי האומרים שצריך לענות 'אמן' אחר גאל ישראל ולא הוי הפסק, ממאי דאמרו רבנן: אומר שליח ציבור גאל ישראל והן עונין אמן, וכמו שכתב רבינו בסימן קכ"ד בשם רב עמרם, דהתם בברכת 'גואל ישראל' שבתפלה קאמר, שהרי הזכיר שם קודם לכן ברכת 'מחיה המתים', ואח"כ ברכת 'גאל ישראל', ואח"כ 'בונה ירושלים'. וזהו סדר ברכות שבתפלה", עכ"ל. וכן פסק בשו"ע (שם סעי' ד). אך הרמ"א (שם) פסק אחרת וכתב: "וי"א דעונין אמן, וכן נוהגין לענות אחר הש"ץ, אבל אם התפלל לבד אין עונין אמן, כדלקמן סימן רט"ו", עכ"ל.

השמעת קול בתפילת י"ח

כתב בב"י (סימן ק"א) וז"ל: "מסתברא שלא ישמיע לאחרים, כלומר שלא יאמר בקול רם. וכדתניא בפרק מי שמתו (ברכות כ"ד ע"ב): כל המשמיע קולו בתפילתו הרי זה מקטני אמנה. אבל להשמיע לאוזנו רשאי ומצוה לכתחילה... אלא שמצאתי בהיפך בתוספתא דמכילתין (ברכות פ"ג ה"ט): 'יכול יהא משמיע קולו לאוזנו, פירש בחנה' וזו היא מדברת על לבה רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע' ע"כ. ורבינו [הטור] הסכים לדברי הירושלמי ומשמעותא דגמרא דידן, ודחה מפניהם דברי התוספתא, וכן כתוב בהגהות מיימוניות (פ"ה אות נ') וכן הלכה, עכ"ל.

וכתב בבדק הבית: "ומכל מקום מהזוהר (ויקהל דף ר"ב ע"א) שכתבתי בסימן קמ"א (ד"ה ומתוך) מסכים לדברי התוספתא וראוי לחוש לו". אמנם. בשו"ע פסק שלא

הזוהר. אמנם הרמ"א כתב שהמנהג כסברא ראשונה, שקדושת יוצר נאמרת ביחיד, שלא כזוהר. והמשנה ברורה משתדל ליישב את שיטת הזוהר והפשט כדרכו של הגר"א.

ה' אלוקיכם אמת

כתב הבית יוסף (או"ח סי' ס"א) וז"ל: "וכן כתב ג"כ הרב רבי דוד אבודרהם (עמ' ש"ז), והביא מאמר זה שבמדרש רות וכתוב בו שחוזר 'ה' אלוקיכם אמת', וכן נוהגין העולם. לכן כל המשנה ידו על התחתונה, וגוערין בו ומבטלין את דבריו ומקיימין מנהג אבותינו, שהוא על פי ספר הזוהר. והם שקבעו מנהג זה ודאי דקדקו בדבר ומצאו שזהו אמת ויציב", עכ"ל.

וכן פסק מרן בשו"ע (שם, סי' ג) וז"ל: "בקריאת שמע יש רמ"ה תיבות, וכדי להשלים רמ"ח כנגד איבריו של אדם מסיים שליח צבור ה' אלוקיכם אמת, וחוזר ואומר בקול רם ה' אלוקיכם אמת", עכ"ל.

ובמקום זה הסכים עימו הרמ"א וכתב שם: "ובזה כל אדם יוצא, הואיל ושומעין מפיו של ש"צ ג' תיבות אלו (כ"י בשם א"ח). ואם היחיד רוצה ג"כ לאומרם עם השליח צבור, אין איסור בדבר (דברי עצמו)", עכ"ל ומוסיף השו"ע: "ואם הוא קורא ביחיד יכוין בט"ו ווי"ן שבאמת ויציב שעולים צ', והם כנגד ג' שמות הוי"ה, שכל שם עולה כ"ו, וד' אותיותיו הם ל", עכ"ל.

ומעיר הרמ"א: "ויש עוד טעם אחר בדבר, דט"ו ווי"ן עולין צ', והקריאה נחשבת א', הרי צ"א כמנין השם בקריאתו ובכתיבתו, והוי כאילו אמר ה' אדנ"י אמת", עכ"ל.

הרי לנו שתי הלכות נוספות שאין עליהן מחלוקת, ובהן נוהגים כדברי הזוהר ועל פי הסוד.

כזוהר, וכן כתב שם בסעיף ב': "לא יתפלל בלבד, אלא מחתך הדברים בשפתיו ומשמיע לאזניו בלחש, ולא ישמיע קולו", עכ"ל.

אך בזה יש לשאול, האם דבריו בבדק הבית נכתבו אחר כתיבת השו"ע, ואז מסקנת דבריו שלא ישמיע לאזנו, או שמא דבריו בשו"ע הם המסקנה. עיין כנה"ג הובא בספר יד מלאכי (כללי השו"ע אות ט"ו), שמרן חיבר את השלחן ערוך אחר בדק הבית, וכן כתב הרב גינת ורדים (כלל ד' ס"ס ט'), וכ"כ מרן החיד"א בספר 'מראית העין' (בליקוטים סי' ח' אות ב').

ברכת כהנים

כתב בבית יוסף (או"ח סי' קכ"ח) וז"ל: "וכן ראיתי האשכנזים נוהגים ליטול ידיהם בשעת נשיאות כפים, אף על פי שכבר נטלו ידיהם שחרית, ושמעתי שכן היו עושים ג"כ בספרד, ושהיו הלויים יוצקים מים על ידיהם, ולא הייתי יודע מאין להם דבר זה ליטול על ידי הלויים, עד שזיכני ה' ומצאתיו מפורש במדרש הזוהר פרשת נשא (דף קמ"ו ע"ב), וזה לשונו: תנא, כהן דבעי לפרסא ידוי בעי ליתוסף קדושה על קדושה דיליה דיבעי לקדשא ידוי על ידי דקדישא. מאי קדישא, דא ליואה דיבעי כהנא ליטול קדושה דמיא מן ידוי, דכתיב וקדשת את הלויים, הא אינון קדישין. וכן ראוי לנהוג". וכבדק הבית כתב: "ומכל מקום, אם נטל ידיו שחרית ובירך על נטילת ידים, לא יחזור ויברך לנשיאת כפים דספק ברכות להקל". עכ"ל.

וכתב המשנה ברורה (שם ס"ק ה'): "ומשמיע - ויש שכתבו דצריך לחוש לדברי הזוהר שאף לכתחילה לא ישמיע לאזניו. אבל המ"א כתב שאין ראייה מהזוהר, וכ"כ בביאור הגר"א דאף דעת הזוהר הוא כהשו"ע, וכ"כ שארי אחרונים שטוב יותר לכתחילה שישמיע לאזניו. ובדיעבד, לכו"ע אם אמר בלחש כ"כ שאפילו לאזניו לא השמיע, יצא, כיון שמ"מ הוציא בשפתיו".

והבן איש חי (שנה א משפטים הל' א') פסק: "מאחר שגדולה מעלת התפלה, שניזונים העליונים והתחתונים על ידה, דהיא עומדת ברומו של עולם, שגם לעולמות העליונים ימשך שפע על ידה, לכך הזהירו בזוה"ק להתפלל בלחש עד שאפילו אזניו לא תשמענה קולו, והטעם הוא כדי שלא יתקנאו בה החיצונים מחמת גודל מעלותיה, וכמ"ש רבינו מהרח"ו ז"ל בעולת תמיד (דף נ"ו ע"ב)", עכ"ל. וכן פסק בכף החיים (סי' ק"א

וכן פסק בשו"ע (סי' קכ"ח סעי' ו') וז"ל: "אע"פ שנטלו הכהנים ידיהם שחרית, חוזרים ונוטלים ידיהם עד הפרק, שהוא חבור היד והזרוע. והלוי יוצק מים על ידיהם, וקודם לכן יטול הלוי ידיו. הגה - ולא נהגו הלויים ליטול ידיהם תחלה, רק סמכו על נטילתן שחרית", עכ"ל^ט. גם לגבי צורת ברכת כהנים, כתב בבית יוסף שם וז"ל: "וכתבו הגהות מיימוניות (פרק י"ד אות ג') - ויש להגביה הימנית קצת למעלה מן השמאלית, כדכתיב (ויקרא ט', כ"ב) 'וישא

ט ועיין בשכנה"ג בהגב"י אות ב' שכתב דהמנהג הפשוט ביניהם ליטול גם הלויים את ידם, אף בשעה שיוצקים מים ע"ג הכהנים. וכתב בכף החיים שם אות מ"ב: וכן ראוי לנהוג כל ירא את דבר ה' ליטול ידיו ואח"כ ליצוק ע"י הכהנים אף במקום שלא נהגו הלויים ליטול, כדי לקיים דברי הזוה"ק, ע"ש.

שפת אמת דברים לסוכות תרנ"ב

מצות הסוכה היא בחי' הגירות כמ"ש ז"ל על זה צא מדירת קבע ושב בדירת ארעי. וכמו שהי' אחר יציאת מצרים שהלכו ארבעים שנה במדבר והי' הכנה לכל הדורות. כן ז' ימים אלו הם הכנה לכל השנה. כי העיקר תליא בהתחלה. כאשר הגיד מו"ז ז"ל בענין עודם בירדן קבלו עליהם שלא להניח מז' האומות. ופי' כי ע"י שהקבלה בתחלת כניסתם הי' בטוב לכן הגם שלא גמרו במעשה הכל מ"מ נשאר תיקון מזה ע"ש. וכמו כן הגם שאין יכולין בעוה"ז לעזוב כל הטבע. מ"מ בתחלת יצ"מ היה ההנהגה ממש שלא בדרך הטבע. כמ"ש במד' ולא נחם בדרך ארץ כו' והטעם פן ינחם. כמו כן עתה אחר ימי התשובה והכפרה צריכין להתלהב לצאת מן הטבע. כענין בעל תשובה בחילא סגי כבורח מן השריפה. ובאמת עיקר התשובה הוא להיות דבוק בשורש למעלה. כמ"ש"ל בשם פרקי דר"א והשיב לב אבות על בנים. וכ"כ גר אנכי כו' ככל אבותי שהאבות היו גרים בעולם. ועיקר תהלוכות שלהם הי' למעלה עד שאמרו האבות הן המרכבה. וכמו כן נמצא בסוכות מעין גירות זה בכל איש ישראל. ולכן איתא בזוה"ק בסוכות תשבו על האושפיזין. שלהיות עתה עושין בני' כמעשה אבותיהם בא כח האבות לסייע להם. לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם. כי הקדוש ברוך הוא עוזר לבע"ת. וכ' ארפא משובתם אוהבם נדבה פרש"י אתנדב לאהבתם. וכולל ב' הפירושים שאוהב אותנו בנדבת רצונו ית'. וגם נוטע בנו האהבה אליו כדכתיב ואוהב את יעקב. אוהב פועל יוצא שנוטע בנו האהבה. והנה ביוהכ"פ הוא ארפא משובתם. ובסוכות אוהבם נדבה. ושמעתי מפי מו"ז ז"ל בפסוק מאשפות ירים אביון. שהקב"ה עוזר לבני' ומעלה את הרצונות של בני' שהיו מונחין באשפות והבלי עולם. וע"י תשובה הקדוש ברוך הוא מעלה אותם להיות מתהפך לאהבתו ית' להושיבו עם נדיבים כו' ודפ"ח. וכמו כן נתקיים עתה אחר ימי התשובה שנעשין בני' נדיבים. ומושיב אותנו עם אושפיזין עילאין נדיבי עמו. כמ"ש כל האזרח כו' ישבו בסוכות:

שפת אמת ויקרא פסח תרמ"ו

שמעתי מפי מו"ז ז"ל בפ' מאשפות ירים אביון להושיבי עם נדיבים. כי הקדוש ברוך הוא מקים ומרים הרצונות של בני ישראל המונחין באשפות ומתהפך להתנדב רצונם אליו ית' כו'. ולבאר יותר כי חז"ל אמרו טעם אביון התאב לכל דבר. כי השפל בדעת תאב לכל דבר. אבל כשהקב"ה מאיר עיני האדם לדעת האמת. מואס ממילא בהבלי עולם. וזה הי' עיקר גאולת מצרים כמאמר שנגלה עליהם ממה"מ הקדוש ברוך הוא. ועי"ז ההתלהבות נגאלו ויצאו לחירות משיעבוד הסט"א ותאוות הבלי עולם. וכמו כן בעליות רגלים דכ' מה יפו פעמיך כו' בת נדיב. ועי"ז הנדיבות מאסו בהבלי עולם והניחו כל הרצונות אחרים. וזהו בנעלים שנעל כל הנדיבות שלא לה' המה. כמ"ש במ"א בפ' ולא יחמוד איש את ארצו. וכ' מושיבי עקרת הבית דרשו חז"ל אמרה כנס"י עשוני בניך כחולדה הדרה בעיקרי בתים. ואין סברא שיהי' נדרש רק לגנאי. אך הפי' כנ"ל שהוציאו להנדיבות כל הרצונות שהיו מקודם באשפות כנ"ל מכל החורים והסדקים וזהו מושיבי עקרת הבית כנ"ל:

Selected audio from our listeners

Answers to the question

Answers to the questions 1 *click here*

Answers to the questions 2 *click here*

Answers to the questions 3 *click here*

Answers to the questions 4 *click here*

Answers to the questions 5 *click here*

Comments on the Show

Comments on the show 1 *click here*

Comments on the show 2 *click here*

Comments on the show 3 *click here*

Comments on the show 4 *click here*

Comments on the show 5 *click here*

Comments on the show 6 *click here*

Too see the references regarding the comment 6 *click here*

Comments on Previous Shows

Show 200

Comment 1 *click here*

זוהר חדש כרך ב (מגילות) מגילת רות דף מ עמוד א

אמר הכי שמענא בזמנא דבעי הקדוש ברוך הוא למיהב תורה לישראל הלוחות היו כתובים פנים ואחור שנאמר מזה ומזה הם כתובים. והלוח אחד פנים ואחור. והלוח אחרת ימין ושמאל. שנאמר והלוחות מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלוחות (תרין) [תבין] על מה אמר תרין זימנין והמכתב מכתב. דקודם שעשו ישראל העגל ובעי הקדוש ברוך הוא למיהב תרין תורות שבכתב ושבעל פה אליו על ידא דמשה לישראל והלוחות מעשה אלהים המה וגו' והלוחות היו בדוגמא. ו"ה לוחות. ו"ה מכתב מכתב דכתיב דא הוא ו"ה. לחות יה. מעשה אלהים המה דא בינה עילאה. ו"ה אינון תרין דרועין. ו"ה מכתב אינון יעקב ורחל שנקראו שמש וירח. ונקראו שני שדים ונקראו חד. ועל דא אמר ו"ה מכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלוחות אל תקרי חרות אלא חירות חירות ממלאך המות ומשיעבוד מלכיות וכל מרעין בישין דעלמא. וכיון דעבדו ית עגלא פרחו אתוון מתרין סטרין פנים (ואחור) [וימין]. ואני אפתח לך הדרך הישר שתבין אלימלך ונעמי ומחלון ורות בדוגמא דא תרין [לוחות] אלימלך ונעמי לוח אחד ימין ושמאל ומחלון ורות פנים ואחור לוח אחר. וכיון דעבדו ית עגלא אסתלק אלימלך ומחלון נשאר רות ונעמי תרין נקיבות ואזלו תרוייהו עד כי שמעו כי פקד ה' את עמו לתת להם לח"ם. דיהב זימנא אחרא אורייתא לוחות שניות ותלכנה שתיהן עד בואנה בית לחם ותהום כל העיר עליהן. כל דא צדיק. העיר דא ציון עיר דוד. ותאמרנה הזאת נעמי שבשעתא דאתיהבת אורייתא על טורא דסיני כתיב וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים. כדין צווחא אורייתא ואמר' אל תקראנה לי נעמי אני מלאה הלכתי מכל חידו ומכל טבאן וכל חירו דעלמא אפי' משעבוד מלכיות. כדין אמרה למה תקראנה לי נעמי ודא הוא רזא דאמר הקדוש ברוך הוא ע"י דמשה וראית את אחורי לפני לא יראו. (כשרציתי למיהב אורייתא לישראל ימין ושמאל פנים ואחור הם לא רצו ועבדו ית עגלא וכאן כשהם רוצים אני לא ארצה) [אמ"ז בנכ"י מ"כ וז"ל אמר הקדוש ברוך הוא כד בעינא למיהב אורייתא לישראל על לוחיא בעינא למיהב להון פנים ואחור ימין ושמאל ולא רצו אינון אלא אמרו דבר אתה עמנו ואית מנהון דאתפנו למחזי קולות ולפידים. ואלו רצו כמו שרצה הקדוש ברוך הוא לא עשו את העגל. וע"ד וראית את אחורי. לבתר בעו ליה דכתיב ישקני מנשיקות פיהו והקב"ה לא בעא. [נ"א אמר הכי שמענא כד יהיב קב"ה אורייתא לישראל יהבה בתרין לוחין כדקאמר פנים ואחור ימין ושמאל וקרא אסהיד מזה ומזה הם כתובים וכתוב מעשה אלהים.

ש"ך יורה דעה סימן רמו ס"ק ו

אבל לא בלימוד שאר החכמות. כגון ספרי הפילוסופים ותכונה וחכמת הקבלה וכיוצא בהן ואין לשון הרב מתוקן שכתב וזהו נקרא בין החכמים טיול בפרדס כו' משמע שכל שאר החכמות זולת הש"ס נקרא טיול בפרדס ואינו כן שהרמב"ם כתב בספ"ד מהל' יסודי התורה שעניני מעשה בראשית ומעשה מרכבה הם שחכמים קוראים אותו פרדס כמ"ש (בפ' אין דורשין) ארבעה נכנסו לפרדס ואף

ע"פ שגדולי ישראל וחכמים גדולים היו לא כולם היו בהן כח לידע ולהשיג כל הדברים על בורין ואני אומר שאין ראוי לטייל בפרדס אלא מי שנתמלא כריסו לחם ובשר ולחם ובשר הוא לידע האסור והמותר וכיוצא בהם משאר המצות ואף ע"פ שדברים אלו דבר קטן קראו אותן חכמים שהרי אמרו (בבבא בתרא דף קל"ד ע"א) דבר גדול מעשה מרכבה דבר קטן הוויות דאביי ורבא אף על פי כן ראויין הן להקדימן שהם מיישבים דעתו של אדם תחלה ועוד שהם הטוב' הגדולה שהשפיע הקדוש ברוך הוא לישוב העוה"ז כדי לנחול חיי העוה"ב ואפשר שיודעים הכל קטן וגדול איש ואשה בעל לב רחב ובעל לב קצר ע"כ גם בדרישה נסתבך בלשון זה שכתב הרב ולא עיין רק בדברי הרמב"ם שבפ"א מהל' ת"ת שסיים שם וז"ל ועינינים הנקראים פרדס בכלל הש"ס הן וכתב עליו וז"ל ודבריו תמוהים לפע"ד כי לפע"ד פרדס הנזכר ר"ל חכמות הטבעיות ואיך כללו בכלל הש"ס ונ"ל שפרדס ר"ל ע"ד שאמרו ד' נכנסו לפרדס והוא חקירה עיונית אלהיית ואפי' אזה כתב הרמב"ם שאע"פ שבכלל הש"ס הן מ"מ לא ילמדנו רק אחר שמילא כריסו ממשנה וש"ס עכ"ל ואילו ראה דברי הרמב"ם שבספ"ד מהלכות יסודי התורה שהבאתי לא כתב כן גם המקובלים ושאר האחרונים הפליגו בדבר שלא ללמוד חכמת הקבלה עד אחר שמילא כריסו מהש"ס ויש שכתבו שלא ללמוד קבלה עד שיהא בן ארבעים שנה כמ"ש בן ארבעים לבינה בשגם שצריך קדושה וטהרה וזריזות ונקיות לזה ורוב המתפרצים לעלות בחכמה זו קודם הזמן הראוי קומטו בלא עת כמ"ש כל זה בד' חכמי האמת:

ספר אור נערב - חלק ג פרק א

השני בהגעת הזמן. אין ספק שאין ראוי לאדם ליכנס בחכמה זו אם לא נשא אשה ויטהר מחשבתו. ואל תשיבני מכמה שלמדו קודם לזמן זה כי לא כל הדעות שוות:

עוד צריך להגיעו לפחות לשנת העשרים כדי שיגיע לפחות לחצי ימי הבינה, ואף אם יש שפירשו עד שיגיע האדם לשנת הארבעים אין דעתינו מסכמת בזה עמהם, והרבה עשו כדעתינו והצליחו. ועם כל זה הכל לפי טהר הלב כדפירשנו וכפי טוב העצה הנכונה, ויש לזה רמז בזהר בכמה מקומות אמרם (זהר ח"ב כט) עד לא תבשל בשולך וכו':

אמת ואמונה

כך דעת גדולי ומקובלי דורנו

גם מקובלי ופוסקי דורנו כך סברו.
ראה מה שפסק הגר"י כדורי זלה"ה
הובאו דבריו בדברי דוד (בהערות עמ'
רמח), שאין צריך לגיל ארבעים ע"מ
ללמוד. וכן היה נוהג לומר הרה"ג

ספר הליקוטים- רמ"ד ואלי עמוד כג-כד

בענין ריבוי הספרים

שנתחברו בזמן הגלות

... ומ"ש "לא רעב ללחם ולא צמא למים" הוא, שהרי בזמן הגלות והסיתום, אין שום רעב וצמא ממימה ולחמה של תורה, כי אדרבא לא נתחברו ספרים כל כך ארוכים ורבים, כמו בזמן הגלות, שרבו הדרשנים בהם ועשו ספרים הרבה אין קץ. אלא שיש בהם פטומי מלין הרבה מאד, וה"אמת" שהוא הנקרא ממש "דבר ה'" הנה היא מעט מזער בכל ספר וספר. וזהו הטעם שישראל שהם זרע "אמת" אינם מוצאים קורת רוח ברוב הספרים שכתבו המתחברים שלהם לפי סברתם, ורבו המתלקות, ותהי האמת נעדרת בהם, מפני הקליפה הסותמת שלא הניחה לעבור אורות האמת בעת שליטתה. וזהו שגורם "לא רעב ללחם ולא צמא למים" כמ"ש, אלא רעב וצמא "לשמוע את דברי ה'" שהוא סוד האמת ממש. והוא גם כן נבואה ורוח הקדש, וכלא רזא חדא, שהרי כשפתח האמת פתוח אז באים בריוח כל מיני השגה של נבואה ורוח הקדש. כמו שהיה בימיו של רשב"י, ולכן קרא לחבריו "זכאי קשוט" לפי שזכו אל האמת הברורה. אבל כשפתחה נעול וסתום, אין חזון נפרץ, אין עוד נביא ולא אתנו יודע עד מה. ודבר זה גורם טלטול לכל הניצוצות הקדושות שהם מזרע אמת, לילך אחריה לבקש אותה בכל מקום, לפי שאין להם

נחת רוח בכל הדירושים ובכל הפירושים שנעשים לאלפים ולרבות, והאמת אין אתם. וכבר ידוע מ"ש החכם הרומז לזה "טוב מעט בצדקה מרוב תבואות בלא משפט". וזהו הטעם שדבר הכתוב בהושע "אחרי ה' ילכו כאריה ישאג" שמשמע "אחרי האמת" כמ"ש, כי לתאווה יבקש נפרד. והוא מכוון לענין מ"ש הנביא כאן בסמוך "ונעו מים עד ים ומצפון ועד מזרח לבקש את דבר ה' ולא ימצאו".

רמב"ן פרשת בראשית פרק ב פסוק ג

ודע, כי נכלל עוד במלת "לעשות", כי ששת ימי בראשית הם כל ימות עולם, כי קיומו יהיה ששת אלפים שנה (ר"ה לא א), שלכך אמרו (ב"ר יט ח) יומו של הקדוש ברוך הוא אלף שנים. והנה בשני הימים הראשונים היה העולם כולו מים ולא נשלם בהם דבר, והם רמז לשני אלפים הראשונים שלא היה בהם קורא בשם ה', וכך אמרו (ע"ז ט א) שני אלפים תהו. אבל היתה הבריאה ביום הראשון האור, כנגד האלף של ימות אדם שהיה אורו של עולם מכיר את בוראו. ואולי לא עבד אנוש עבודה זרה עד שמת אדם הראשון:

ביום השני יהי רקיע ויהי מבדיל, שבו היו מובדלין נח ובניו הצדיקים מן הרשעים שנדונו במים:

ביום השלישי נראית היבשה והצמיחה ועשתה פירות, הוא האלף השלישי המתחיל בהיות אברהם בן מ"ח שנה (ב"ר סד ד), ואז החל לקרוא בשם ה' (להלן ד כו), וצמח צמח צדיק, כי משך רבים לדעת את ה', כמו שדרשו ואת הנפש אשר עשו בחרן (שם יב ה), וצוה את ביתו ואת בניו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט, ועלה הענין עד שקבלו זרעו את התורה בסיני, ונבנה הבית ביום ההוא, ואז נתקיימו כל המצות שהם פירות העולם. ודע, כי מעת היות בין השמשות יחשב כיום מחר, ועל כן יתחיל ענין כל יום קודם לו מעט, כאשר נולד אברהם באלף השני, וכן תראה בכל יום ויום:

והיום הרביעי נבראו בו המאורות, הגדול והקטן, והכוכבים, יומו ירמוז באלף הד', הוא החל כאשר נבנה בית ראשון, ע"ב שנה אחרי בניינו, עד אחרי הבית השני קע"ב שנה. והנה ביום הזה לכל בני ישראל היה אור, כי מלא כבוד ה' את בית ה', והיה אור ישראל לאש על גבי המזבח, רבוץ שם כארי אוכל הקרבנות, ואחרי כן הקטין אורם וגלו, כאשר יעדר במולד הלבנה, וזרחתה להם כל ימי בית שני, והאש על גבי המזבח רבוץ ככלב, ושקעו שני המאורים בערב היום וחרב הבית:

ביום החמישי שרצו המים נפש חיה, ועוף יעופף על הארץ, רמז לאלף החמישי המתחיל קע"ב שנה אחר חרבן הבית, כי בו ימשלו האומות, ויעשה אדם כדגי הים, כרמש לא מושל בו, כלו בחכה העלה, יגורוהו בחרמו ויאספהו במכמתו, ואין דורש את ה':

ביום הששי בבקר "תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש וחיתו ארץ למינה", והיתה בריאתה קודם זרוח השמש, כענין שכתוב (תהלים קד כב) תזרח השמש יאספון ואל מעונתם ירבצון, ואז נברא האדם בצלם אלהים, והוא זמן ממשלתו, שנאמר (שם כג) יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב, והוא האלף הששי, כי בתחלתו ימשלו בו החיות הם המלכיות אשר לא ידעו את ה', ואחרי עשיריתו כשעור הנץ החמה ליום (עיין פסחים צד א) יבא הגואל שנאמר בו (תהלים פט לז) וכסאו כשמש נגדי, זהו בן דוד הנעשה בצלם אלהים, כדכתיב (דניאל ז יג יד) וארו עם ענני שמיא כבר אינש אתי הוה ועד עתיק יומיא מטא וקדמוהי הקרבוהי, וליה יהיב שלטן ויקר ומלכו, ויהיה זה קי"ח אחר חמשת אלפים לכלות דבר ה' מפי דניאל, (שם יב יא) ומעת הוסר התמיד ולתת שקוץ שומם ימים אלף ומאתים ותשעים. ונראה משנוי הימים משרץ המים והעוף לחית הארץ, כי בתחלת האלף הששי תתחדש מלכות אומה שלטת ואימתני ותקיפא יתירא, ומתקרבת אל האמת יותר מן הראשונות:

היום השביעי שבת, רמז לעולם הבא שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים. והאל ישמרנו בכל הימים, וישים חלקינו עם עבדיו התמימים:

מחזור ויטרי סימן קצא

טועמיה חיים זכו. תנא כל הטועם תבשילו בערב שבת מאריכין לו ימיו ושנותיו. ובירושלמי מפרש

טעמא שלא יכעוס על בני ביתו מפני הקדחת תבשילו.

רמב"ם סוף הלכות מלכים

ובאותו הזמן לא יהיה שם לא רעב ולא מלחמה, ולא קנאה ותחרות, שהטובה תהיה מושפעת הרבה, וכל המעדנים מצויין כעפר, ולא יהיה עסק כל העולם אלא לדעת את ה' בלבד, ולפיכך יהיו ישראל חכמים גדולים ויודעים דברים הסתומים וישיגו דעת בוראם כפי כח האדם, שנאמר כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים.

אגרת הקודש- בעל התניא פרק כו

ולכן באים העליונים לשמוע חידושי תורה מהתחתונים מה שמחדשים ומגלים תעלומות החכמה שהיו כבושים בגולה עד עתה וכל איש ישראל יוכל לגלות תעלומות חכמה (לגלות) ולחדש שכל חדש הן בהלכות הן באגדות הן בנגלה הן בנסתר כפי בחינת שרש נשמתו ומחוייב בדבר להשלים נשמתו בהעלאת כל הניצוצות שנפלו לחלקה ולגורלה כנודע (וכל דברי תורה ובפרט דבר הלכה היא ניצוץ מהשכינה שהיא היא דבר ה' כדאיתא בגמרא דבר ה' זו הלכה סוד מלכות דאצילות המלבשת לחכמה דאצילות ומלובשים במלכות דיצירה וירדו בקליפת נוגה בשבירת הכלים). וזהו שאיתא בגמרא כל העוסק בתורה אמר הקב"ה מעלה אני עליו כאלו פדאני ואת בני מבין האומות עו"ג. אבל בצאת השכינה מקליפת נוגה [נ"א מהקליפות] אחר שיושלם בירור הניצוצות ויפרד הרע מהטוב ויתפרדו כל פועלי און ולא שלטא אילנא דטוב ורע בצאת הטוב ממנה אזי לא יהיה עסק התורה והמצות לברר בירורין כ"א ליחד יחודים עליונים יותר להמשיך אורות עליונים יותר מהאצילות כמ"ש האר"י ז"ל והכל על ידי פנימיות התורה לקיים המצות בכוונות עליונות שמכונות לאורות עליונים כו' כי שרש המצות הוא למעלה מעלה בא"ס ברוך הוא (ומ"ש רז"ל דמצות בטילות לע"ל היינו בתחיית המתים אבל לימות המשיח קודם תח"מ אין בטלים) ולכן יהיה גם עיקר עסק התורה גם כן בפנימיות המצות וטעמיהם הנסתרים. אבל הנגלות יהיו גלויים וידועים לכל איש ישראל בידיעה בתחלה בלי שכתה וא"צ לעסוק בהם אלא לערב רב שלא יזכו למטעם מאילנא דחיי שהוא פנימיות התורה והמצוה וצריכים לעסוק [בתורה] במשנה להתיש כח הס"א הדבוק בהם (ע"י עסק התורה. בכ"י ליתא) שלא תשלוט בהם להחטיאם כדכתיב והחוטא בן מאה שנה יקולל שיהיו חוטאים מערב רבוגם למעשה יהיו צריכים לפרטי הלכות אסור וטומאה יותר מישראל שלא יארע להם פסול וטומאה ואסור כי לא יאונה כו' וגם אפשר וקרוב הדבר שידעו מפנימיות התורה כל גופי התורה הנגלית כמו אברהם אבינו ע"ה ולכן א"צ לעסוק בהם כלל וכו'.

To see the [קובץ מאמרים](#) click here

והנה הראשונים ז"ל אמרו בזה שכל איכור המסתכל בד' דברים
הנז' הוא רק לסתם בני אדם אבל לחכמים ומבינו מדע
הנה להם מותר. וכמ"ש רבינו סעדיה גאון בהאמונות והדעות
בהקדמה שם סי' ו' ע"ש והוא משום כי מדרך סתם בני אדם
אינו מכיר חסרונו. ובמה שמדבר ומתבונן בו הוא תופס בדעתו
שכן הוא כמו שחושב וטועה בדמיונו. אבל החכם יודע היטיב שכל
מה שהוא למעלה מכת הרגשה בחוש אי אפשר להשיג על צוריו.
ויהיה אליו ההסתכלות וההתבוננת בכל מה שלמעלה ממנו לתועלת
ולא להפסד. כי החכם יודע להבחין בין תועלת והפסד. ומה שרואה
שמפסיד אותו לפי דמיונו. מרחיקו ממנו ומחליט בדעתו שאיטו יודע
מאומה. משא"כ סתם בני אדם הוא סומך על שכלו ויכול לבוא לידי
כפירה ח"ו. וכן כתב ג"כ הרמב"ם ז"ל במורה ח"א פ' י"ב והאריך
שם בזה ואמר. ואל זה הענין רמז דוד באמרו ולא הלכתי בגדולות
ובנפלאות ממני. ואל זה הענין כוונתו במאמרם במופלא ממך אל תדרוש
ובמכוסה ממך אל תחקור במה שהורשת התבונן ואין לך **עסק**
בנסתרות. ורלו לומר שאתה לא תשלח שכלך אלא במה שאפשר
לאדם להשיגו. אבל הענין אשר אין בטבע האדם להשיגו. העסק
בו מתיק מאד. ואל זה כוונתו באמרם כל המסתכל בארבעה דברים
ט' שלא יהרוס אדם לעיין בדמיונים המופסדים. וכשיסתחדשו לו
הספקות בהענין המדוקש. לא ייחווהו וישליכוהו ויתחיל להכזיבו.
אבל יתיישב ויחוש על כבוד קונו וימנע ויעמוד. ואין הריון באלו
הכתובים אשר אמרו הגבאים והחכמים ז"ל. לסתום שער העיון
לגמרי ולבטל השכל להשיג מה שאפשר להשיגו כמו שיחשבו הפתאים
והמתרשלים כו'. אבל כוונת כולם להגיד. שיש לשכל האנושי גדול
יעמוד אללו. ע"ש בארובה. וכן כתב ג"כ בפי' המשניות שלו.
במשנת אין דורשין ע"ש. אמנם מאמרם ז"ל מבנין פלטרין על
האשפה ואין רגונו של מלך להזכיר שם אשפה. עדיין קשה לדבריהם.
וע' בספר. שיעור קומה להרמ"ק ז"ל בסי' כ"ט שהאריך בזה ג"כ:

והנה כגם שדצרי רבינו סעדיה גאון והרמב"ם ז"ל הנז'. אינם
לריכים חיזוק. עכ"ז האמת ניתן לכתוב. כי ממקומו הוא
מוכרח שהכוונה הוא כדצריהם. שהרי אמרו בהגינה שם י"ג אי'
(וכן בכל מקום שהוצא הלשון זה). במופלא ממך אל תדרוש
ובמכוסה ממך אל תחקור במה שהורשת התבונן אין לך **עסק**
בנסתרות. והרי המלות. ממך ממך. הם מיותר. וכן מה שאמר.
אין לך. היה לו לומר אין לנו. והרי מצוהר מזכ שהאזהרה הוא
רק לכל אחד ואחד צפני"ע. שיכיר כ"א את ערכו ומדרגתו. ואל
יעלה עיונו במה שלמעלה ממדרגתו, ואין אזהרה זו לכולם שוב.
אלא מה שאסור לזה מותר לזה. כי לפי שכלו יהולל איש וכנז'.
והוא כדצרי רבינו סעדיה ז"ל והרמב"ם ז"ל. ודי בזה והוא רחום
יכפר. ועי' עוד למטה ותראה מה שאללני בכ"ז. ומכ גם כי הרי
האמת יורה דרכו. ומעתה נשוב לדצרי הרב זללה"כ וזיע"א:

כא

(לא) ²⁵ מַה שְׁמַחֲדֵשׁ עַל פִּי פֶשֶׁט צָרִיךְ לְהִיּוֹת
מְכוּן עַל פִּי הַסּוּד, (לב) וְכִשְׁמַתְגֵּלָה לְהַחֲכֵם
סוּדוֹת הַתּוֹרָה אֲזִי מִבֵּין שְׁגָם מַה שְׁחֲדֵשׁ בְּיַלְדוּתוֹ
עַל פִּי פֶשֶׁט גַּם כֵּן אֶמֶת נְכוּן. (לג) וְכָל זְמַן
שְׂאִינוֹ מִבֵּין הַסּוּד אֶפִּילוֹ הַפֶּשֶׁט אֵינוֹ בְּרוּר בְּיָדוֹ.

שו"ת נודע ביהודה מהדורא קמא - יורה דעה סימן צג

ועל הרביעית אשר שאל בנוסח לשם יחוד אשר חדשים מקרוב נתפשט ונדפס בסידורים הנה בזה אני משיב עד שאתה שואלני נוסח אמירתו יותר ראוי לשאול אם נאמר כי טוב באמירתו. ולדעתי זה רעה חולה בדורנו ועל הדורות שלפני זמננו שלא ידעו מנוסח זה ולא אמרוהו והיו עמלים כל ימיהם בתורה ובמצות הכל ע"פ התורה וע"פ הפוסקים אשר דבריהם נובעים ממקור מים חיים ים התלמוד עליהם נאמר תומת ישירים תנחם והם הם אשר עשו פרי למעלה וגדול מעל שמים חסדם. אבל בדורנו הזה כי עזבו את תורת ה' ומקור מים חיים שני התלמודים בבלי וירושלמי לחצוב להם בורות נשברים ומתנשאים ברום לבבם כל אחד אומר אנכי הרואה ולי נפתחו שערי שמים ובעבורי העולם מתקיים אלו הם מחריבי הדור. ועל הדור היתום הזה אני אומר ישירים דרכי ה' וצדיקים ילכו בהם וחסידים יכשלו בהם. והרבה היה לי לדבר מזה אבל כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע וה' ירחם עלינו.

ובגוף דבריו שצריך להוציא מפיו שעושה הכונה על פי הסוד ומביא ראיה מריש זבחים שבגט צריך שיאמר בפירוש שעושה לשם גירושין וכן בנדר גמר בלבו צריך שיוציא בשפתיו ע"כ דברי מעלתו. ואני אומר ממקום שהביא ראיה משם הוא סתירה דהרי מחלק שם בין אשה לקדשים דאשה סתמא לאו לגירושין עומדת ולכך צריך שיאמר בפה וקדשים להכי סתמן כשרים לפי שסתמא לשמן עומדים וא"כ מצות שלנו קדשים ניהו קדשי גבוה וסתמא לשמן עומדים. ומה שהביא מנדרים לא הביא אלא שמחשבה בלי דיבור אינו כלום אבל מעשה בדבר שסתמא לשמה לא בעי שום סיוע. ואני אומר ק"ו הדברים אם בקדשים אף שודאי מצוה שיעשה בפירוש לשמה וכמו שאמרו בזבחים שם לשם ששה דברים הזבח נזבח כו' אפ"ה אתנו בית דין דלא לימא לשמו דלמא אתי למימר שלא לשמו והיינו שלא יאמר ולא יחשוב אפילו בלבו כדמפורש התם בתוספות בזבחים דף ב' ע"ב ד"ה קיימו ב"ד רק יעשה העבודה ולא יחשוב כלל. ואני אומר אם חשו התם שלא יאמר לשמו פן יאמר שלא לשמו וכן שלא יחשוב לשמו פן יחשוב שלא לשמו אף שהוא חשש רחוק שיטעה בין לשמו לשלא לשמו ק"ו

בכוונת התפלה והמצות שיש בהם כמה עיקולי ופשוטי וכמה חשש קיצוץ בנטיעות כאשר ראינו כ"ז במופת פשיטא שיש לבטל שלא יכוין כלל ודי שעושה המצוה לשם מצוה:

ומ"ש מעלתו שטוב להיות הקשר אמיץ בדיבור ומחשבה ומעשה. הנה אנשי כנה"ג הם תיקנו לנו תפלות וברכות וליכא מידי דלא רמיזא בנוסח התפלה והברכה וברכה הוא התעוררות הדיבור ומחשבה וכל מצוה שיש ברכה לפניו א"צ לומר שום דבר לפניו רק הברכה. וכל דבר שאין ברכה לפניו אני נוהג לומר בפי הנני עושה דבר זה לקיים מצות בוראי ובזה די וא"צ יותר. והכונה הוא רק פירוש המלות וכל התיקונים למעלה נעשים מאליהם ע"י מעשינו.

אבל מה שפלפל מעלתו מה שאומרים נוסח ליחד שם יו"ד ה"י בוי"ו ה"י אם יש בזה משום הוגה השם ופלפל בדברי התוספות אם בשני אותיות ראשונות יש איסור הוגה השם. הנה לפי מה שאני זכור מילדותי ששמעתי האנשים ההם היו אומרים שם יו"ד ה"י בוי"ו ה"י במילואו ובזה ודאי ליכא משום הוגה השם. אבל כבר גליתי דעתי שיותר טובה השתיקה וישתקע הדבר וגם במחשבה לא יחשוב רק פירוש המלות ובדרך זה ילך בטח ולא יכשל בשום דבר ויותר מזה אין להאריך בדברים כאלו. ולרוב הטרדה אקצר. דברי הד"ש

שו"ת נודע ביהודה מהדורא תניינא - אורח חיים סימן קז

מה ששאל שאומרים קודם התפלה ועשיית שום מצוה לשם יחוד וכו'. וכן מה שמבואר בספרי מוסר שיש לקונן על גלות השכינה, לפרש לו מה היא השכינה ואיך שייך גלות. והאריך בזה מעלתו במכתבו, ובזה הוסיף מעלתו פשע לחקור בנסתרות ויצא מגדר דברי חכמינו ז"ל במופלא ממך אל תדרוש. ואמנם לגלות בזה א"א ואעפ"כ אפרש לו דברים המתיישבים:

ומתחלה אני אומר מהו ששאל פירוש על נוסח לשם יחוד מה לנו לגלות פירוש על דברים שלא מצינו בדברי שני התלמודים בבלי וירושלמי ולא בספרא וספרי ותוספתא ולא בדברי הפוסקים ומי התיר להם דברים כאלו והימים הראשונים בדורות הראשונים שלא ידעו מנוסח זה היו טובים מאלה, וכבר כתבתי מזה בספרי נ"ב ח"ד סימן צ"ג יעויין שם. ואמנם מה ששאל על מה רמזו באמרם שכינה ומהו גלות השכינה שהם דברים הנזכרים בדברי חז"ל בתלמוד אמינא לי' מילתא אשר ראיתי בדברי הרב המורה בח"א פרק כ"ה וז"ל. שכן ידוע כי זאת המלה היא התמדת העומד במקום אחד והוא שוכן באלוני ממרא וכו' וענין השכינה במקום היא התמדת העומד במקום אחד וכו'. ולפי זאת השאלה הושאל לבורא יתעלה כלומר להתמדת שכינתו או השגחתו באיזה מקום שהתמידה בו השכינה או לכל דבר שהתמידה בו השגחה ונאמר וישכן כבוד ה' וכו' וכל מה שבא מזאת הפעולה מיוחס לבורא יתברך הוא בענין התמדת שכינתו כלומר אורו הנברא במקום או התמדת ההשגחה בדבר אחד כל מקום כפי ענינו ע"כ דברי רבינו הגדול. ומכאן ואילך דברי תלמיד קטן כמוני. ואני לוקח מתוך דברי רבינו הגדול שנתן בו פירושים לשכינה אור נברא או ההשגחה:

ואני אומר שניהם הם דבר אחד והשגחת הבורא יתברך אינה דבר שאין בה ממש אבל ההשגחה

עצמה ממילא נאצל ממנה אור הגדול וההשגחה היא שקראו רז"ל שכינה. והנה לפי רצון הבורא וכאשר הוא בזמן שישראל עושים רצונו אז עיקר השגחתו בישראל ולהם משפיע כל שפע טוב אלא שמחמת ריבוי הטובה מגיע ג"כ למקומות אחרים. והדבר מפורש בפסוק בפ' בחקותי ופניתי אליכם ופירש"י אפנה מכל עסקי לשלם שכרכם וכן בפ' עקב ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה ופירש"י והלא כל הארצות הוא דורש וכו' אלא כביכול אינו דורש אלא אותה וע"י אותה דרישה שדורש אותה דורש כל הארצות. ששם הוא מקום התמדת ההשגחה ע"ש ברש"י. וזהו הפי' שהשכינה שורה בישראל שהשגחה שקרוי' שכינה הוא רק בישראל. וכ"ז כשישראל עושים רצונו אבל בהתגברות חטאינו ופשעינו גלינו מארצנו ששם הוא מקום התמדת ההשגחה וגלינו לארצות העמים. ואז נהפוך הוא שכל השפע הטוב יורד לאו"ה ומן התמצית אנו מקבלים מאותה האומה כדי חיותנו בצמצום:

שו"ת חתם סופר חלק א (אורח חיים) סימן נא

ידענא פאר רום מכ"ת שלא ילעג עוד על מנהגי ישראל שנעלם טעמם ממנו כי ממקור מים חיים הם נובעים, ורגיל אני לומר כל המפקפק על נימוסי' ומנהגנו צריך בדיקה אחריו כי מי שתורתו אומנתו ויראת ה' חתולתו ובילדי נכרים לא יספיק לא יתן לחטוא את בשרו, ויפה כ' פר"מ על שכנגדו שהביא מכתבי האר"י וכו' עליו פר"מ עם נעלמים לא אבוא יפה דיבר, וכן אני אומר כל המערב דברי קבלה עם ההלכות הפסוקות חייב משום זורע כלאים פן תוקדש המלאה הזרע אשר תזרע, ולעומת זה המערב ספרי הגיון עם דברי תורה עובר על חורש שור וחמור יחדיו ואם הוא מנהיג ישראל מנהיג בכלאים.

שו"ת מנחת אלעזר חלק א סימן נ

לתשו' יקרתו אבא בזה בתשובה מאהבה הנה במ"ש וכו'. וע"ד לימוד החכמה חכמת האמת כבר נודע בהקדמת הע"ח ובסור מרע וע"ט ושאר ספרים קדושים שבזמנינו בעיקבתא דמשיחא צריכין ללמוד זה החכמה ובפרט למי שנפשו חשקה אלי'. אך כ' בספרים אחרונים שמהנכון ללמוד מקודם בספרים אשר המה התחלת החכמה כמו ס' שערי אורה וס' שומר אמונים כדי שלא יבאו בתפישת מחשבת צורה גשמיות כל דהו או קושיות ח"ו, וכאשר הזהיר האריז"ל באזהרות ותוכחות על המצייר ח"ו תמונה או מראה וצבע. אך בסוף ס' שומר אמונים בענין ההשגחות יש לדלג עליו ואסור לקרות בו ושרא לי' מארי' במכשול כזה שעשה כללים ופרטים בעניני ההשגחה פרטיות נגד אמונתינו אמונת אומן בהשגחה הפרטיות מאתו ית"ש על כל פרט ופרט. ופרט שבפרט כל דהו, אבל שאר ספרו הוא נחמד ונעים להשכיל, וה' יאיר עיננו בתורתו ובמצותיו:

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף יט עמוד א

אמר רבא: לעולם ילמוד אדם תורה במקום שלבו חפץ, שנאמר: כי אם בתורת ה' חפצו.

והנני מוסר לך דבר אשר וזרדוף אחריה ויהיה חיים לנפשך וענקים לגרגרותיך לעולם יהיה עיקר לימודך בדבר של תורה שלבך חפץ יותר אם בגמרא גמרא ואם בדרוש דרוש ואם ברמז רמז ואם בקבלה קבלה ורמז לדבר כי אם בתורת ה' חפצו בלימוד תורת ה' תלויה בדבר שלבו חפץ לעסוק וכמ"ש האר"י זלה"ה בס' דרושי הנשמות והגלגולים פרק ג' וז"ל יש בני אדם שכל חפצם ועסקם בפשטי התורה ויש שיעסקם בדרוש ויש ברמז ויש גם כן בגמטריאות ויש בדרך האמת הכל כפי מה שעליו נתגלגל בפעם ההיא כיון שהשלים פעם אחרת בשאר הענינים אין צורך לו שבכל גלגול יעסוק בכלם עד כאן. ואל תבט ותשגיח לדברי המננדים על מה שחשקת לעסוק בתורה בגמרא או בפשט או בדרוש וכו' באומרם לך למה אתה נ"צא כל ימך בפרט זה של תורה ולא בפרט זה משום שעל מה שחשקת ללמוד ע"י דבר זה באת לעולם ואם תשים דעתך לדבריהם יכריחו להתגלגל בזה העולם פעם אחרת ולעבור נפשך בחרב חדה של מלאך המות ולטעום טעם מיתה ולכן לא תשמע לדברי המשחית נפשך הוזה כי דע שהשטן מתלבש באלו האנשים לדאוג ולהצטער ולהכאיב נפש הלומד ועוסק בתורה בחלק שאותה יח) נפשו לעסוק כדי להבדילו משם שלא ישלים נפשו על מה שבא להשלימה ולהכריחו גלגולים אחרים וכשם שבדבר שחושק יותר האדם ללמוד משם יבין שעל דבר זה נתגלגל להשלים כך צריך האדם שידע שורש נשמתו ומהיכן נמשך ועל מה לתקן ולהשלים כמו שאמר בזהר שיר השירים (זו"ח ע"ז ע"א) על הגידה לי את שאהבה נפשי וכו' וכדי שיבין יראה באיזה מצוה תקיף יצרו יותר לבטלה יתחזק בה לקיימה כי בודאי על מצוה זו נתגלגל וכדי שלא ישלים חקו מנגדו יצרו לבטלה להוציאו מן העולם בידים רקניות וזהו שתמצא בחכמי התלמוד השלמים שברוב חכמתם היו משיגים על קיום איזה מצוה נתגלגלו והיו מחזיקים בה יותר משאר המצות כדאמרינן בשבת (דף קי"ח ע"ב) שאל רבי פ' לר' פלוני אביך במה היה נוהר טפי והשיבו במצות ציצית כו' ויש במצות אחרות. והטעם לפי שהיו מכירים בחכמתם על מה באו להשלים. ואם אירע לאדם שלא למד בבחירתו ונשא אשה והוא מטופל בבנים באופן שאין לו עוד פנאי לעסוק בתורה כל ימיו אל יתיאש חלילה לומר כיון שלא למדתי תורה שוב אין לי תקוה ואלך ואעשה מה שלבי חפץ וכאשר אבדתי אבדתי אל יעלה לו בדעתו כך כי יש לאיש תקוה על ידי שמיע' דשומע כקורא וכדכתיב (ישעיה נ"ה) שמעו ותחי נפשכם ילך תמיד לשמוע דברי חכמים וחדותם ובשעה שהחכם דורש יתמיד שמיעתו לדבריו לקבלם בחשק גדול ויאמר בלבו יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שתחשב השמיעה לי כקריאה כי כבר אני דואג על מה שלא למדתי ותן לי בנים עוסקים בתורתך יומם ולילה כדי שישלימו מה שלא למדתי אני ויחש' לפניך בעת לימודם כאלו אני הלומד כי בני חלק ממני הוא. וישתדל עם בניו שיעסקו בתורה ויתן נפשו עליהם על זה ויאהב תלמידי חכמים לשמוע

(ח) לשון תאה.

יתחיל ליכנס בעבודה ויראה איך מסייעים אותו ויקל בפניו. ומה גם שכל דבר הנעשה בשמחה אפילו דבר קשה יקל ועבודת הבורא צריך שיעשה בשמחה. וכיון שכן מה כובד ימצא בקיומו. ועוד לא בשביל שאם אדם לא יכול לקיים כלו לא יקיים כלל. כל אחד ואחד יקיים מה שיכול ונמצא בין כל ישראל מתקיים הכל שכלם נפש אחד כדארו"ל (יל"ש רמו קל"ז) על פסוק בשבעים נפש ונוגע תועלת לכל אחד במה שמקיים חבירו. דזהו משל לאחד שאינו יכול לאכול מאכל טוב ליוקר מציאותו לא בשביל זה לא יאכל משאר המאכלים שישגי ידו וימות. כלל העולה דכשם שמבקש אופנים שלא יגיע נזק לגופו כך צריך לבקש אופנים בכל יכולתו שלא יגיע נזק לנפשו. שעם גזק הנפש גם לגופו מזיק כי כיון שגרים חלודה בנפשו אינה יכולה להאיר לגוף ובלה ונפסד. ואע"פ שכדי שלא יגיע נזק לנפש צריך מירוק הגוף אל יחוש לזה משום שע"י מירוק זה עושה הנפש פרי והוא כמשל כל זרע הנורע בארץ שאינו בא לכלל צמיחה כ"א שתתמרק ותמריח אח"כ צומח ויוצא פרח ויצץ ציץ וכיון שכן אם יחוש על בריאות הגוף מעולם לא יצמיח הנפש שום צמיחה לעלות למדרגת רוח ומרוח לנשמה כנודע. אשר על כן שמע בקולי איעצך ויהי אלהים עמך לבקש אופן להבין על מה פגמת בגלגול שעבר ובאת לתקן. דע שכל מצוה מכל המצוות אשר תתאוה נפשך לשקוע בה יותר מאחרות. תדע באמת שבה פגמת תחלה ושלחך השם עוד בעוה"ז להשלימה לכן אל תרף ממנה ועשה אותה בשלמותה בכלליה ופרטיה ובכל גדריה וסייגיה ואל תסיר אותה מנגד עיניך תמיד ודע שיזדמנו עליה הרבה מונעים בה והם שלוחי סמא"ל הרשע למנוע לך שלא תשלימנה ותקבל עליה עונש במותך ותחזור פעם אחרת בזה העולם ותטעום טעם המיתה פעם אחר פעם על ידו. הלא תראה בחכמי התלמוד דשאלו מהב (עיין שבת קי"ח) במה היית גוהר חד אמר במצות ציצית וחד אמר בהשכמת בית הכנסת וכיוצא בזה דקשה וכי בציצית היה גוהר ולא בשאר מצות ח"ו. אלא שהיו משיגים בחכמתם הרמה על המצות שבאים לתקן והיו שוקעים בה תדיר לתת עיני השגחתם עליה לקיימה בשלמות. ואע"פ דשאר המצות היו מקיימים בשלמות אך המצוה שעליה באו היה כל מגמתם עליה לא היו פוסקים מלהזכירה לבקש אופנים לקיימה בכל חלקי היותר נאות שאפשר. ולכן אם לבך מתאוה ללמוד מקרא יותר ממשנה או בהפך וכן אם תאוה נפשך ללמוד תלמוד יותר מקבלה או קבלה יותר מתלמוד ממה שתאוה נפשך דע שעל זה באת ואחוז בה לעשות עיקר לימודך בזה. ואפשר דעל זה רמזו רז"ל באומרם (ע"ז י"ט) אין אדם לומד תורה אלא ממקום שלבו חפץ שנאמר כי אם בתורת ה' חפצו. ירצה באיזה חלקי התורה שתאוה נפשו יותר שם ילמוד כגון במקרא או במשנה או תלמוד או קבלה או אגדה משום שבודאי החלק הזה בא לקיים בפעם הזאת. וכמו שראיתי בכתבי האר"י זלה"ה שמוהר"מ אלשיך זצ"ל רצה ללמוד קבלה ואמר לו שבגלגול שעבר היה חכם בחכמת הקבלה ולא בא בגלגול זה כי אם להשלים עצמו בדרוש כי בקבלה אין לו צורך כי כבר השלים. וכפי זה נמצא שאע"פ שתראה דברים רבים לקיים כנזכרים לעיל וכדומה אל תפחיד לך הריבוי לומר איך אני יכול לקיים כל

זה. דאפשר שרובם ככולם נשלמת בהן בגלגול שעבר ועכשיו באת על קיום קצתם או כמה מהם. והן אותם שתאווה נפשך בהם וגם שתראה הרבה מונעים לך עליה מלקיימם דכיון שעליהם באת מזמין לך סמא"ל הרשע מונעים כדי שלא תשלים עצמך כמדובר. לכן החזק ^{החזק} עצמך במוסרי זו אל תרף נצרה כי היא חייך. וכל אדם שחושק ומתאווה נפשו לקבלה ולא לתלמוד או לאגדה ולא לקבלה או תלמוד ויש לו דוחק ומצטער לו על זה עתיד ליתן את הדין שגורם לנשמה זאת שלא תעשה שליחותה כדי להשלים חלק מן התורה שחסר בפעם ראשונה שבא לעולם. וכן ראיתי בחכמי האמת :

תם ונשלם חלק ראשון

שולחן ערוך הרב יורה דעה הלכות תלמוד תורה פרק א סעיף ד

אך מי שידו משגת ואינו רוצה לשכור מלמד לבנו כופין אותו בכל מיני כפיות ואם אינו בעיר ויש לו נכסים אם אפשר להודיעו תחלה מודיעים אותו ואם לאו יורדים לנכסיו שלא בפניו ושוכרים מלמד לבנו כמו שנפרעים שלא בפניו לבעל חוב שלו ממש כי מן התורה האב הוא חייב ללמד לבנו בעצמו או למצוא לו מלמד שילמדנו כל התורה כולה ואם אינו מוצא בחנם אף על פי שהוא בעצמו אינו יכול ללמדו ואפילו אינו יודע ללמוד כלל בעצמו חייב הוא מן התורה לשכור לו מלמד שילמדנו היטב לידע כל התורה שבכתב ושבע"פ כולה.

דהיינו תנ"ך וכל הלכות פסוקות של כל התורה עם הטעמים כי הן הן פירוש התרי"ג מצות שבתורה ודקדוקיהם בכל פרטיהם ואף שיש בהן חלוקי דעות הרי אלו ואלו דברי אלהים חיים ואפילו המצות שאין נוהגות עכשיו וגם ללמוד כל דברי חכמים שהסמיכום על מדרש הפסוקים שהן ההגדות שנאמר כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת ודרשו חכמים שלא תאמר למדתי הלכות די לי תלמוד לומר כל המצוה למוד הלכות ואגדות ומדרש שהוא התלמוד שמפרש טעמי ההלכות שבמשניות וברייתות ומקורם בדרשות הפסוקים שבתורה וההלכות שאין להן דרשה בפסוקים הן קבלה הלכה למשה מסיני או מסברא והכל ניתן למשה מסיני וכן דברי חכמים שהסמיכום על מדרש הפסוקים שהן ההגדות כמו שדרשו חכמים על פסוק ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם ומכל מקום לימוד ההלכות קודם ללימוד ההגדות.

וכן אמרו חכמי האמת שכל נפש מישראל צריכה לבא בגלגולים רבים עד שתקיים כל התרי"ג מצות במעשה דבור ומחשבה ודיבור ומחשבה הוא לימוד הלכותיהן על דרך שאמרו חכמים על פסוק זאת תורת החטאת וגו' שכל העוסק בתורת חטאת כאילו כו' ועוד אמרו חכמי האמת שכל נפש צריכה לתיקונה לעסוק בפרד"ס כפי מה שהיא יכולה להשיג ולידע וכל מי שיכול להשיג ולידע הרבה ונתעצל ולא השיג וידע אלא מעט צריך לבא בגלגול עד שישגי וידע כל מה שאפשר לנשמתו להשיג מידיעת התורה הן בפשטי ההלכות הן ברמזים ודרשות וסודות כי כל מה שנשמתו יכולה להשיג ולידע מידיעת התורה זהו תיקון שלימותה ואי אפשר לה להתתקן ולהשתלם בצרור החיים את ה' במקורה אשר חוצבה משם בלתי ידיעה זו ולכן אמרו חכמים אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו כדי שלא יצטרך לבא בגלגול לעולם הזה:

אבן שלמה פרק יא

ט

בְּכָל דוֹר וְדוֹר שׁוֹלֵט מִדָּה אַחֶרֶת מִמֶּדוּתָיו שֶׁל
הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׂמֵנְהִיג בָּהֶם עוֹלָמוֹ, שְׂמֵזָה

מִשְׁתַּנִּים הַטְּבָעִים, וְכָל מַעֲשֵׂי הַדּוֹר וְהַנְּהַגוֹתֵיהֶם
וּפְרָנְסִיָּהּ הַכֹּל הוּא לְפִי עֲנִין הַמַּדָּה הַהִיא וְתִלּוּי
בְּבַחֲרֹתָם בֵּין טוֹב לְרָע, וְכֵן הַנְּהַגוֹת הַקְּדוֹשׁ
בְּרוּךְ הוּא עִמָּהֶם, וְהַכֹּל כְּלוּל בַּתּוֹרָה, [וּז"ש
שֶׁהָרְאָה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְאָדָם הָרֹאשׁוֹן וְכֵן
לְאַבְרָהָם דּוֹר דּוֹר וְדוֹרָשָׁיו, רוֹצֵה לֹאמַר שֶׁהַבֵּן
הַכֹּל מִהַתּוֹרָה] כג .

רש"י פרשת וארא פרק ו פסוק כו

הוא אהרן ומשה - אלו שהוזכרו למעלה, שילדה יוכבד לעמרם, הוא אהרן ומשה. יש מקומות שמקדים אהרן למשה ויש מקומות שמקדים משה לאהרן, לומר לך ששקולין כאחד:

מאמר על אמונה

א. ולא תתרו אחרי לבבכם, זו המינות זכו'. ולכאורה סיבת המינות היא מקלקול הדעת והשכל, ומקום משכן הדעת באדם הוא בראש ולא בלב, וא"כ היה ראוי להזהיר, לא תתרו אחרי דעתכם וראשכם, ובאמת מצינו במקראות פעמים הרבה יחוס החכמה ללב, כמו, לבי ראה הרבה חכמה, "חכם לב יקח מצות", וצריך ביאור איזה שייכות יש להחכמה אל הלב.

ב. וכתב הרמב"ם בספר המצות: מצוה ראשונה לידע ולהאמין בהקב"ה זכו' עיי"ש. וצריך להבין איך שייך מצוה להאמין? בשלמא בחובת האברים שייך מצוה לעשות או שלא לעשות, שזה הוא ביד האדם ותלוי ברצונו אם לעשות או לחדול, אבל האמונה בשי"ת ובתורתו היא מידי דממילא, וממ"נ אם יש לו האמונה הזאת, אין צורך לצוותו שיאמין ואם ח"ו נכרתה האמונה מלבו, אין בידו להשיגה ולכאורה הוא אנוס גמור בזה דליביה אונסיה. וממשפטי התורה אנו רואין דעון הכפירה חמור מאד יותר מעובד ע"ז, שהרי העובד עכו"ם צריך לדונו בבי"ד ע"י עדים והתראה, והכופרים מורדין ולא מעלין בכל מקום ובכל זמן ואין צריך התראה ולא דין סנהדרין. וכן לענין המאמין בע"ז ומוסר נפשו עליה או המקריב בנו למולך, בהשקפה ראשונה ראוי לדונו כאנוס, שהרי אמונתו בע"ז חזקה כ"כ עד שהוא מקריב לה את בנו, ומהראוי שיהא עונשו קל מסתם עובר עבירה המאמין בה, ואילו בתורה מצינו להיפך, כי עון ע"ז חמור מאד, וכבר כתב הרמב"ם, כי לא מצינו בתורה לשון קנאה רק בע"ז, קנא ונוקם.

ג. ועוד, דכיון דהאמונה היא מכלל המצות, אשר כל ישראל חייבין בה תיכף משהגיעו לכלל גדלות, דהיינו תינוק בן י"ג שנה ותינוקת בת י"ב שנה, והנה ידוע, כי בענין האמונה נכשלו

הפילוסופים היותר גדולים כמו אריסטו, אשר הרמב"ם העיד עליו, ששכלו הוא למטה מנבואה, ור"ל שלבד הנבואה ורוה"ק לא היה חכם גדול כמותו בעולם, ומ"מ לא עמדה לו חכמתו להשיג אמונה אמתית, וא"כ איך אפשר שתוה"ק תחייב את כל התינוקות שישיגו בדעתם הפעוטה יותר מאריסטו, וידוע שאין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו.

ד. ועוד, הנה בני נח נצטוו על שבע מצות, וכאשר אינם מקיימין אותן בודאי יענשו ע"ז לעתיד לבא, והנה נצייר בדעתנו, בן נח, אשר כל ימיו היה שכור ורועה בעלי חיים, וכאשר יובא לבי"ד של מעלה וידונו אותו לגיהנם על שלא קיים שבע מצות, הלא יצעק מנין היה לי לידע שאני מצווה בשבע מצות, ולכאורה טענתו צודקת מאד ובכ"ז יצא חייב בדינו, וכל הדברים האלה צריכין ביאור.

ה. אבל כאשר נתבונן בזה נמצא, כי האמונה שהקב"ה ברא את העולם היא מוכרחת לכל בן דעת, אם רק יצא מכלל שוטה, ואין צורך כלל לשום פילוסופיא להשיג את הידיעה הזאת, וז"ל חובת הלבבות בשער היחוד פרק ו': ויש בני אדם שאמרו שהעולם נהיה במקרה, מבלי בורא ח"ו, ותימא בעיני, איך תעלה בדעת מחשבה זאת, ואילו אמר אדם בגלגל של מים, המתגלגל להשקות שדה, כי זה נתקן מבלי כוונת אומן, היינו חושבים את האומר זה לסכל ומשתגע וכו'. וידוע, כי הדברים אשר הם בלי כוונת מכוין, לא ימצאו בהם סימני חכמה. והלא תראה אם ישפך לאדם דיו פתאום על נייר חלק, אי אפשר שיצטייר ממנו כתב מסודר, ואילו בא לפנינו כתב מסודר ואחד אומר, כי נשפך הדיו על הנייר מעצמו ונעשתה צורת הכתב, היינו מכזיבים אותו, וכו' עיי"ש, ואיך אפשר לבן דעת לומר על הבריאה כולה שנעשית מאליה, אחרי שאנו רואין על כל פסיעה סימני חכמה עמוקה עד אין תכלית, וכמה חכמה נפלאה יש במבנה גו האדם ובסידור אבריו וכתותיו, כאשר יעידו על זה כל חכמי הרפואה והניתוח. ואיך אפשר לומר, על מכונה נפלאה כזאת, שנעשית מאליה בלי כונת עושה. ואם יאמר

אדם על מורה שעות שנעשה מעצמו, הלא למשוגע יחשב האומר כן. וכל דברים אלו נמצא במדרש: מעשה שבא מין אחד לרבי עקיבא, אמר לו המין לר"ע, מי ברא את העולם? אמר לו ר"ע: הקב"ה. אמר המין: הראני דברי ברור. אמר לו ר"ע: מי ארג את בגדך? אמר המין: אורג. אמר לו ר"ע: הראני דבר ברור, וכלשון הזה אמר ר"ע לתלמידיו, כשם שהטלית מעידה על האורג והדלת מעידה על הנגר והבית מעיד על הבנאי, כך העולם מעיד על הקב"ה שבראו, עכ"ל המדרש, ואם נצייר, שיוולד אדם בדעת שלימה, תיכף משעת הולדו, הנה לא נוכל להשיג את גודל השתוממותו בראותו פתאום את השמים וצבאם, הארץ וכל אשר עליה, וכאשר נבקש את האיש הזה, להשיב על שאלתנו, אם העולם אשר הוא רואה עתה בפעם הראשונה נעשה מאליו, בלי שום כונה או שנעשה ע"י בורא חכם, הנה כאשר יתבונן בדעתו ישיב בלי שום ספק, שהדבר נעשה בחכמה נפלאה ובסדר נעלה מאד. ומבואר בכתוב, השמים מספרים כבוד וגו' מבשרי אחזה וגו' וא"כ הדבר תמוה ונפלא מאד להיפוך, איך נואלו פילוסופים גדולים לומר שהעולם נעשה במקרה. ו. ופתרון החידה מצינו בתוה"ק, המגלה לנו כל סתום, והוא הכתוב: "לא תקח שוחד כי השוחד יעור עיני חכמים", ושיעור שוחד עפ"י ד"ת הוא בשוה פרוטה, כמו גזל וריבית וכו', והל"ת הזאת נאמרה על כל אדם וגם החכם מכל אדם וצדיק כמשה רע"ה, אם יצויר, שיקח שוחד פרוטה, יתעוררו עיני שכלו ולא יוכל לדון דין צדק, ובהשקפה ראשונה הוא דבר תימה לומר על משה ואהרן שבשביל הנאה כל דהו, שהיה להם מבעל דין אחד, נשתנית דעתם ודנו דין שקר, אבל הרי התורה העידה לנו שכן הוא ועדות ה' נאמנה. וע"כ צ"ל, שהוא חוק הטבע בכחות נפש האדם, כי הרצון ישפיע על השכל, ומובן, שהכל לפי ערך הרצון ולפי ערך השכל, כי רצון קטן ישפיע על שכל גדול רק מעט, ועל שכל קטן ישפיע יותר, ורצון גדול ישפיע עוד יותר, אבל פטור בלא כלום אי אפשר, וגם הרצון היותר קטן יוכל להטות איזה נטיה, גם את השכל היותר גדול. ומצינו ברז"ל, פ' שני דיני גזירות, שע"י הנאה כל דהו

שהגיעה להם מאדם הרגישו תיכף נטיה בשכלם לומר, מצי טעין הכי, וכו' ואמרו ע"ז, תיפח רוחם של מקבלי שוחד, עיי"ש דברים נפלאים מאד. והשתא נחזי אנן, אם רז"ל, שהיו כמלאכים ברוחב דעתם ובמידותיהם הקדושות, פעלה עליהם קבלת הנאה כל שהוא דהטות שכלם, כ"ש אנשים המשוקעים בתאות עוה"ז, אשר היצה"ר משחד אותם ואומר להם, הרי לפניך עולם של הפקר ועשה מה שלבך-חפץ, עד כמה יש כח בנגיעה הגסה הזאת לעור עיני שכלם, כי בדבר שהאדם משוחד, לא יוכל להכיר את האמת אם היא נגד רצונותיו והוא כמו שיכור לדבר זה, ואף החכם היותר גדול לא תעמוד לו חכמתו, בשעה שהוא שיכור. ומעתה אין תימה מהפילוסופים שכפרו בחידוש העולם, כי כפי גודל שכלם עוד גדלו יותר ויותר תאוותיהם להנאות עוה"ז, ושוחד כזה יש בכחו להטות דעת אדם, לומר, כי שתי פעמים שנים אינן ארבע, אלא חמש. ואין כח בשכל האדם להכיר את האמת, בלתי אם אינו משוחד בדבר שהוא דן עליו, אבל אם הכרת האמת היא נגד רצונותיו של אדם, אין כח להשכל, גם היותר גדול, להאיר את עיני האדם.

ז. היוצא מזה, כי יסודי האמונה מצד עצמם הם פשוטים ומוכרחים לכל אדם שאיננו בכלל שוטה, אשר אי אפשר להסתפק באמיתתם, אמנם רק בתנאי, שלא יהא האדם משוחד, היינו שיהא הפשי מתאות עוה"ז ומרצונותיו. וא"כ סיבת המינות והכפירה אין מקורה בקילקול השכל מצד עצמו, כי אם מפני רצונו לתאוותיו, המטה ומעור את שכלו, ומעתה מובן היטב מה שהזהירה תורה, ולא תתורו אחרי לבבכם, זו מינות, היינו, שהאדם מוזהר להכניע ולשעבד את רצונותיו, כדי שיהא השכל חפשי מנטיות הרצון, וממילא יכיר את האמת המוכרחת לכל בן דעת, שהקב"ה ברא את העולם, כמאמר רבי עקיבא, שהעולם מעיד על הקב"ה שבראו, יהכפירה אין לה שום מקום בשכל האדם, כי אם ברצונותיו ותאוותיו, ואילו לא הגיעו תאוותיו למדרגה גסה, לא היה אפשר, בשום אופן, לבוא לידי טעות של כפירה או ע"ז, ע"כ גדול עונו מנשוא, שהגביר תאוותיו על שכלו כ"כ עד שלא יכיר אמת פשוטה כזאת, והמצוה

להאמין, היינו, שלא יגביר תאוותיו על שכלו וממילא תבוא האמונה בהכרח, ואין צורך להשתדל להשיג אמונה, אלא להסיר את הגורמים להפסידה, והיא תבא מאליה. וגם בן נח גס השכל, מ"מ יש בכח דעתו להכיר, כי העולם מעיד על הקב"ה שבראו. וזה פשוט מאוד, כי כל פעולה הנעשית ע"י בן דעת, יש לה איזו תכלית, וכיון שהבריאה נמצאת ע"י ממציא ית"ש, בודאי יש לה תכלית, ולא יוכל השיכור להצטדק ולומר, שהיה סבור, כי תכלית בריאת שמים וארץ היתה כדי לשתות יי"ש ולהשתכר. וע"כ דבר פשוט, כי תכלית כל הנבראים כולם היא לעשות רצון קונם, וא"כ שהיה לו להכיר, שזו היא תכלית ביאתו לעולם לעשות רצון קונו, היה חייב לחקור ולדרוש מהו רצון ה', וע"ז ראוי ליענש כמאמרם, בן נח נהרג, שהיה לו ללמוד ולא למד. וזה ג"כ טעם חומר העונש לעון ע"ז, כי אילו היה שכל האדם חפשי מרצונו, לא היה אפשר לו לטעות אחרי עכו"ם, והאמונה בע"ז הגיעה לו מפני חזק תאוותיו לעשות כל תועבה, כדרך עובדי ע"ז, וכמאמרם, לא עבדו ישראל ע"ז אלא כדי להתיר להם עריות בפרהסיא.

ח. ואומרים, שהגאון בעל התומים נשאל מאחד מחכמי הגוים, הרי כתוב בתורה אחרי רבים להטות ואתם המעט מכל העמים וא"כ למה לא תקבלו אמונתינו? והשיב לו הגאון, כי דין רוב לא נאמר אלא בספק ולא בודאי, כגון בתשע חנויות מוכרות בשר שחוטה, ואחת מוכרת בשר נבילה, ונמצא בשר ואינו ניכר, הלך אחר הרוב, אבל אם החתיכה ניכרת שהוא מהמיעוט, לא מהני רובא, וכן אנחנו, אין לנו ספק באמיתת אמונתנו ולא יוכל הרוב להעבירנו מדעתנו. והתירוץ הזה אמת וברור, אבל לפי המבואר למעלה בלאו הכי אין מקום לשאלה זו, דהכתוב אחרי רבים להטות נאמר בדיינין, שהן כולן כשרין לדון, שאינן נוגעין, אבל אם רוב הדיינין הן נוגעין ומיעוטן אינן נוגעין, בזה שומעין להמיעוט. ובעניני אמונה ודת אי אפשר לאדם להכיר את האמת, רק אם יהיה חפשי מכל תאוות עוה"ז, ואנשים כאלו אינן נמצאים כלל בשום אומה ולשון, רק אצל חכמי ישראל הקדושים כמלאכי אלקים. ואף אם היו אצל

חכמי האומות, באיזהו זמן, אנשים הנקיים מתאוות עוה"ז, אבל הם מיעוטא דמיעוטא—נגד חז"ל הקדושים, אשר היו לאלפים ולרבבות, כמאמרם, שהיו נביאים בישראל כפלים כיוצאי מצרים, אלא שנבואה שלא הוצרכה לדורות לא נכתבה, וכן לאחריהם, בדורות התנאים ואמוראים, וא"כ מדין הזה בעצמו — אחרי רבים להטות — נמצא שאנו חייבין לשמוע לקבלתנו מרז"ל, אשר רק הם היו כשרין לדון בעניני אמונה, בהיות שכלם חפשי משום נטית רצון כל שהוא. והשאלה הזאת, דומה למי שעובר על בית משתה יי"ש ושמה נמצאים מאה שיכורים, המתגוללים באשפה והם ישאלוהו, הלא אנחנו מאה אנשים ואתה איש אחד למה לא תעשה כמונו? כן בדבר הזה, זולת חכמי ישראל כל העולם המה שיכורים מתאוותיהם, כמאמרם, אין לך בן חורין, אלא מי שעוסק בתורה, כי בלי עסק התורה, אי אפשר לשום אדם להשתחרר מיצרו הרע, המטה את שכלו לרצונותיו.

ט. ומהעיקר הראשון — האמונה בה' — יוצאה תולדה מוכרחת העיקר השני, תורה מן השמים, כי אחרי שתכלית כל הנבראים, לעשות רצון קונם, וזה פשוט, כי אין כח בשכל האדם להיות יודע דעת עליון ולהשיג מהו רצון השי"ת. ואם לא יודיע הקב"ה מהו רצונו, נשארה הבריאה בלי שום תכלית, כי איך אפשר לאדם לעשות רצון הי"ת, אם לא ידע מהו רצונו? וא"כ הדבר מוכרח בהכרח גמור, שהקב"ה הודיע וגילה לבני אדם, מהו חפצו ורצונו מהם ע"י התגלות שכינתו בעולם, וזו היא תורה מן השמים, ומזה מוכרח ג"כ האמונה בביאת המשיח, כי אחרי שידענו בבירור גמור, שכל הנמצאים נבראו לעשות רצונו ית"ש, ואנו רואים בכל העולם היפוך מזה, כי כל בני אדם שקועים וטובעים בים התאוות, ואין משכיל דורש אלקים, כמאמר הכתוב, והדבר ברור, שבשביל בני אדם כאלו לא היה כדאי לברוא שמים וארץ, ובהכרח צ"ל שיחקיים תכתוב, ונגלה כבוד ה' והיה ה' למלך על כל הארץ, אמן ואמן.

רמב"ן סוף פרשת בא

ומן הנסים הגדולים המפורסמים אדם מודה בנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כלה, שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו שכלם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם, בין ברבים בין ביחיד, אלא אם יעשה המצות יצליחנו שכרו, ואם יעבור עליהם יכריתנו ענשו, הכל בגזרת עליון כאשר הזכרתי כבר (בראשית יז א, ולעיל ו ב). ויתפרסמו הנסים הנסתרים בענין הרבים כאשר יבא ביעודי התורה בענין הברכות והקללות, כמו שאמר הכתוב (דברים כט כג כד) ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת, ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבותם, שיתפרסם הדבר לכל האומות שהוא מאת ה' בעונשם. ואמר בקיום וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך. ועוד אפרש זה בעזרת השם (ויקרא כו יא):

רמב"ן איוב פרק לו פסוק ז

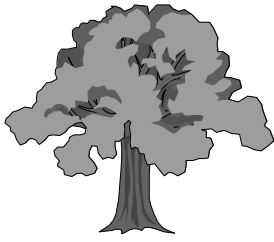
כאשר אמר, ולא ימאס: (ז) לא יגרע מצדיק עיניו, זה הכתוב מפרש ענין גדול בענין ההשגחה ובאו בו פסוקים רבים, כי אנשי התורה והאמונה התמימה יאמינו בהשגחה כי האל ישגיח וישמור אנשי מין האדם, כמו שכתוב גדול העצה ורב העליליה אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני אדם לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו⁹, ואמר דוד כי כל לבבות דורש ה' וכל יצר מחשבות מבין¹⁰, ולא בא בתורה או בנבואה שיהיה האל משגיח ושומר אישי שאר הבריות שאינן מדברות, רק שומר את הכללים בכלל השמים וצבאם, ולכן הותרה השחיטה לצורך האדם¹¹, וגם לכפר על נפשותינו בדמם על המזבח, והטעם הנה ידוע וברור כי האדם מפני שהוא מכיר את אלהיו ישגיח עליו וישמור אותו, ולא כן שאר הבריות שאינן מדברות ואינן יודעות בוראם, ומן הטעם הזה ישמור את הצדיקים, כי כאשר לבם ועיניהם תמיד עמו, כן עיני ה' עליהם מראשית השנה ועד אחרית שנה¹², עד כי החסיד הגמור הדבק באלהיו תמיד ולא יפרד הדבק במחשבתו בו בענין מענייני העולם, יהיה נשמר תמיד מכל מקרי הזמן אפילו ההוים בטבע וישתמר מהם בנס יעשה לו תמיד, כאלו יחשב מכת העליונים אינם מבני ההויה וההפסד למקרי העתים, וכפי קרבתו להדבק באלהיו ישתמר שמירה מעולה, והרחוק מן האל במחשבתו ובמעשיו ואפילו לא יתחייב מיתה בחטאו אשר

חטא, יהיה משולח ונעזב למקרים. ובאו בזה פסוקים רבים, אמר דוד עליו השלום רגלי חסידינו ישמור ורשעים בחשך ידמו¹³, אמר כי [14] הקרובים אליו בתכלית השמירה והרחוקים ממנו מזומנים למקרים ואין להם מציל מן הנזק, כמו ההולך בחשך אשר נפילתו קרובה¹⁴] אם לא ישתמר וילך לאט. ואמר כי לא בחרב ובחנית יהושיע ה'¹⁵, וכתוב עין ה' אל יראוי המיחלים לחסדו¹⁶, יאמר כי עיניו עליהם כאשר הם מיחלים לו תמיד ונפשם דבקה עמו. ומפני שרוב העולם מן הכת הזאת האמצעית, צותה התורה החלץ הנלחמים, וענין משוח מלחמה להשיב היראים, ולא ימס את לבב אחיו כלבבו¹⁷, וכל תקון המערכות אשר בתורה או בנביאים, כגון וישאל דוד בה' ויאמר לא תעלה הסב אל אחריהם ובאת להם ממול בכאים וגו'¹⁸, וכגון לך ומשכת בהר תבור ולקחת עמך עשרת אלפים איש¹⁹, כי אם ראויים הם יוצאים במעט גוי ונוצחים בלי נשק, ואילו היו חייבים בנצוח עם לא יועיל למו, רק הענין כי ראויים להתנהג בדרך הטבע והמקרה, והענין הזה בארו הרב זצ"ל ביאור יפה בספר מורה הנבוכים²⁰. ועתה אמר אליהוא בדרך הזה, לא יגרע מצדיק עיניו, כי האל לא ימנע עיניו שעה ורגע מן הצדיק אלא יראה בו תמיד, כענין עיני ה' אל יראוי²¹: ואת מלכים לכסא, כי הוא יושבים לנצח ויגביה מלכותם, כי לא בכחם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו²²: (ח) ואם אסורים בזיקים, אמר: ואם יש אסורים בזיקים, בחבלי עוני נלכדו:

ספר מורה הנבוכים חלק ג פרק יח

ואחר מה שהקדמותיו מהיות ההשגחה מיוחדת במין האדם לבדו משאר מיני ב"ח, אומר כי כבר נודע שאין חוץ לשכל מין נמצא, אבל המין ושאר הכלליות דברים שכליים כמו שידעת, וכל נמצא חוץ לשכל אמנם הוא איש או אישים, וכשיודע זה יהיה נודע גם כן שהשפע האלהי הנמצא מדובק במין האדם, ר"ל השכל האנושי אמנם הוא מה שנמצא מן השכלים האישיים, והוא מה ששפע על ראובן ושמעון ולוי ויהודה, ואחר שהוא כן יתחייב לפי מה שזכרתיו בפרק הקודם, כי אי זה איש מאישי בני אדם שהשיג מן השפע ההוא חלק יותר גדול כפי הכנת החמר שלו וכפי התלמדו, תהיה ההשגחה עליו יותר בהכרח, אם ההשגחה היא נמשכת אחר השכל כמו שזכרתי, ולא תהיה אם כן ההשגחה האלהית בבני אדם כולם בשוה, אבל יהיה יתרון ההשגחה עליהם כיתרון שלמותם האנושי זה על זה, ולפי זה העיון יתחייב בהכרח שתהיה השגחתו בנביאים עצומה מאד ולפי מדרגותם בנבואה, ותהיה השגחתו בחסידים ובטובים כפי חסידותם וישרונם, אחר שהשעור ההוא משפע השכל האלהי הוא אשר שם דבר בפי הנביאים, והוא אשר ישר מעשיהם הטובים והשלים חכמות החסידים במה שידעו. ואמנם הסכלים הממרים, כפי מה שחסרו מן השפע ההוא היה ענינם נבזה וסודרו בסדר שאר אישי מיני בעלי חיים, נמשל כבהמות נדמו, ומפני זה היה קל להרגם, אבל צוה בו לתועלת, וזה הענין הוא פנה מפנות התורה ועליה בנינה, רצוני לומר על שההשגחה באיש איש מבני אדם כפי מה שהוא, השתכל איך ספר על ההשגחה בפרטי עיני האבות בעסקיהם ובשימושיהם עד מקניהם וקנינם, ומה שיעדם השם מחבר ההשגחה עליהם, לאברהם נאמר אנכי

מגן לך, ונאמר ליצחק ואהיה עמך ואברכך, ונאמר ליעקב והנה אנכי עמך ושמרתוך, ונאמר לאדון הנביאים ע"ה כי אהיה עמך וזה לך האות, ונאמר ליהושע כאשר הייתי עם משה אהיה עמך, זה כלו מבואר ההשגחה עליהם מפי /כפי/ שלימותם, ונאמר בהשגחה על החשובים החסידים ועזיבת הסכלים, רגלי חסידיו ישמור ורשעים בחשך ידמו כי לא בכח יגבר איש, יאמר כי שלום קצת אישי המין מן המכות והמקרים ונפול קצתם בהם, אינו לפי כחותם הגופיים והכנותיהם הטבעיות, הוא אמרו כי לא בכח יגבר איש, אבל הוא לפי השלמות והחסרון, ר"ל קרבם אל השם או רחקם ממנו, ומפני זה הקרובים אליו בתכלית השמירה ורגלי חסידיו וגו', והרחוקים ממנו מוכנים למה שיקרה שימצאם, ואין שם מה שישמרם ממה שיתחדש כהולך בחשך שאין ספק שיכשל, ונאמר בהשגחה על החסידים גם כן שומר כל עצמותיו וגו', עיני ה' אל צדיקים וגו', יקראני ואענהו וגו', והפסוקים אשר באו בזה הענין רבו מלספור, ר"ל בהשגחה על בני אדם כפי שיעור שלימותם וחסידותם. וכבר זכרו הפילוסופים גם כן זה הענין, אמר אבונצ"ר בפתיחת פירוש לספר ניקומכוס לאריסטו, ז"ל, ואמנם מי שיש להם יכולת להעתיק נפשותיהם ממדה אל מדה הם אשר אמר אפלטון בהם שהשגחת השם עליהם יותר, ועתה השתכל איך הוציאנו זה המין מן הבחינה לידיעת אמתת מה שהביאוהו הנביאים כולם ע"ה, מן ההשגחה האישית המיוחדת באיש איש כפי שלמותו, ואיך זה מחוייב מצד העיון כשתהיה ההשגחה נמשכת אחר השכל כמו שזכרנו, ולא יתכן שנאמר שההשגחה מינית לא אישית, כמו שהתפרסם מקצת דעות הפילוסופים, אחר שאין שם נמצא חוץ לשכל בלתי האישים ובאלו האישים נדבק השכל האלהי, אם כן ההשגחה אמנם היא באישים האלה, והשתכל בזה הפרק ההשתכלות הראוי לו וישלמו לך פנות התורה כולם בו, ויאותו לך לדעות עיוניות פילוסופיות ויסורו ההרחקות, ויתבאר לך צורת ההשגחה איך היא, ואחר מה שזכרנו מדעות בעלי העיון בהשגחה והנהגת הש"י לעולם איך היא, אבאר לך בקצרה ג"כ דעת אנשי תורתנו בידיעת השם ודברים שיש לי בה:

העלה הקטן / לחן יום טוב אהרליך זצ"ל

עומד לו עץ בצדי דרכים מושיט לצד ענפים רכים
ולפתע עלה קטן נתלש על הארץ הוא גלש 2X

צדיק עומד שם ומתפלא ושואל הוא את העלה
אמור נא מדוע ועל מה הושלכת לאדמה 2X

והעלה לצדיק עונה לא אני כאן הממונה
הענף לפתע פתאום נרעד ואותי השליך לעד 2X

ענף ענף הממונה אולי תיתן לי מענה
מדוע לפתע אתה נרעד ומשליך העלה לעד 2X

והענף לצדיק עונה לא אני כאן הממונה
הרוח לפתע פתאום נשבה והעלה היא סחבה 2X

רוח רוח הממונה אולי מענה תתני לי נא
מדוע לפתע פתאום נשבת ואת העלה סחבת 2X

והרוח לצדיק עונה לא אני כאן הממונה
המלאך שלי עלי ציווה ופתחתי בנשיבה 2X

מלאך מלאך הממונה אולי תיתן לי מענה
על הרוח מדוע תצווה לנשוב על העלה 2X

והמלאך לצדיק עונה לא אני כאן הממונה
בורא העולם הגדול והנורא לעשות זאת לי הורה 2X

בורא העולם שליט עליון אולי תסביר לי בהגיון
עלה קטן זה מפני מה הושלך לאדמה 2X

והבורא הוא בכבודו מסביר לצדיק ברוב חסדו
הרם משם את העלה ומה שתחתיו גלה

תולעת שוכבת שם קטנטנה בודדה היא ומסכנה
על העץ ישבה שם במקומה ובקושי רב נשמה
להירדם לא עלה בידה כי השמש מאוד יקדה
וקראה אלי בורא הצל תן לי נא קצת צל
מיד הוריתי למלאך ואת הרוח הוא שלח
היא על העלה נשבה ואת העלה היא סחבה
עם התולעת לאדמה הוא הסתיר לה את החמה
התולעת הקטנה שקעה לה בשינה 3 X

ספר חובות הלבבות שער י - שער אהבת ה' פתיחה

השער העשירי, שער אהבת ה' - באהבת האלהים השלמה.

אמר המחבר: מפני שהקדמנו במה שעבר מדברינו בשער התשיעי באור ענין הפרישות מן העולם, והיתה כוונתנו ליחד הלב ולפנותו לאהבת הבורא יתברך ולכסף לרצונו, ראיתי לסמוך לו באור אופני אהבת האל יתברך, כי היא תכלית התכונות וסוף המעלות במדרגות אנשי העבודה. ואומר, ובאלהים אעזר: ראוי לך, אחי, שתבין ותדע, כי כל מה שקדם לנו זכרו בספר הזה מחובות הלבבות ומעלות המדות ונדבת הנפשות הם מעלות ומדרגות אל הענין העליון הזה, אשר התכווננו לבאר בשער הזה. וגם ראוי לך לדעת, כי כל חובה וכל מדה טובה מושכלת או כתובה או מקובלת הם תכונות ומעלות, שעולים בהם אל הענין הזה והוא תכליתם וסופם, אין מדרגה למעלה ממנו ולא אחריו, ומפני זה סמכו הנביא ע"ה במשנה תורה ליחוד, באמרו: שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ואהבת את ה' אלהיך וגו'. וזרז עליו והשיב אותו במשנה תורה הרבה, כמו שנאמר: לאהבה את ה' אלהיך לשמע בקולו ולדבקה בו. וטעם הדביקה - האהבה הנאמנה והלב השלם בה, כמ"ש: ויש אוהב דבק מאח. והרבה פעמים מקדים הספר זכר יראת האלהים על אהבתו, כמו שאמר: ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך, כי אם ליראה, ואמר: את ה' אלהיך תירא וגו'. וחייב הדין להקדים היראה על האהבה באלהים, מפני שהיא תכלית הפרישות וסופה הרחוק, והקרובה שבמדרגות אל מדרגת אהבת האלהים. והוא השער הראשון משעריה, ואי אפשר שיגיע האדם אליה, אלא אחר שתקדם יראתו ופחדו מאלהים יתברך. ועל כן הקדמנו שער הפרישות לשער הזה, כי מן הנמנע ממנו שתתישב אהבת הבורא בלבנו עם התישב אהבת העולם בנו. וכאשר יהיה לב המאמין ריק מאהבת העולם ופנוי מתאוותיו מצד הכרה ובינה, תתישב אהבת הבורא בלבו ותהיה תקועה בנפשו כפי הכספו לו והכרתו אותו, כמ"ש: אף ארח משפטיך ה' קיונך וגו'. וראוי שנבאר מדברי האהבה שבעה ענינים: אחד מהם, מה הוא ענין האהבה באלהים יתברך. והשני, על כמה פנים תהיה האהבה באלהים. והשלישי, איך הדרך אליה. והרביעי, אם היא ביכולת האדם אם לא. והחמישי, באופני מפסידיה. והששי, אותותיה, אשר בהם תתברר מהמאמין. והשביעי, במנהגי אוהבי האלהים.

רבי עקיבא איגר אורח חיים סימן רעא

וכ"מ בתוס' שכתבו דלר"ת. לענ"ד מוכח כן ממה דלא מקדשין ביוה"כ שחל בשבת לצאת ידי קידוש דשבת דאורייתא. ע"כ משום דיוצאים בתפלה. ואולם ק' לי מדברי הרא"ש שהוכיח דאין קידוש אלא במקום סעודה דאורייתא ממה דפרכי' למ"ל לקדושי בבי כנישתא. והא מקדשים לצאת ידי דאורייתא והא לענין דאורייתא כבר יצאו בתפלה. ודוחק לומר דדלמא מקדשין בשביל אותם שא"י להתפלל. וגם לכאורה לאו דוקא תפלה אלא דכל שמזכיר שבת ואומר שבתא טבתא ג"כ יוצא. דמ"מ הזכיר שבת. ודו"ק:

ש"ך יורה דעה סימן רמו ס"ק ו

אבל לא בלימוד שאר החכמות. כגון ספרי הפילוסופים ותכונה וחכמת הקבלה וכיוצא בהן ואין לשון הרב מתוקן שכתב וזהו נקרא בין החכמים טיול בפרדס כו' משמע שכל שאר החכמות זולת הש"ס נקרא טיול בפרדס ואינו כן שהרמב"ם כתב בספ"ד מהל' יסודי התורה שעניני מעשה בראשית ומעשה מרכבה הם שחכמים קוראים אותו פרדס כמ"ש (בפ' אין דורשין) ארבעה נכנסו לפרדס ואף ע"פ שגדולי ישראל וחכמים גדולים היו לא כולם היו בהן כח לידע ולהשיג כל הדברים על בוריין ואני אומר שאין ראוי לטייל בפרדס אלא מי שנתמלא כריסו לחם ובשר ולחם ובשר הוא לידע האסור והמותר וכיוצא בהם משאר המצות ואף ע"פ שדברים אלו דבר קטן קראו אותן חכמים שהרי אמרו (בבבא בתרא דף קל"ד ע"א) דבר גדול מעשה מרכבה דבר קטן הוויות דאביי ורבא אף על פי כן ראויין הן להקדימן שהם מיישבים דעתו של אדם תחלה ועוד שהם הטוב' הגדולה שהשפיע הקדוש ברוך הוא לישוב העוה"ז כדי לנחול חיי העוה"ב ואפשר שיודעים הכל קטן וגדול איש ואשה בעל לב רחב ובעל לב קצר ע"כ גם בדרישה נסתבך בלשון זה שכתב הרב ולא עיין רק בדברי הרמב"ם שבפ"א מהל' ת"ת שסיים שם וז"ל וענינים הנקראים פרדס בכלל הש"ס הן וכתב עליו וז"ל ודבריו תמוהים לפע"ד כי לפע"ד פרדס הנזכר ר"ל חכמות הטבעיות ואיך כללו בכלל הש"ס ונ"ל שפרדס ר"ל ע"ד שאמרו ד' נכנסו לפרדס והוא חקירה עיונית אלהיית ואפי' אזה כתב הרמב"ם שאע"פ שבכלל הש"ס הן מ"מ לא ילמדנו רק אחר שמילא כריסו ממשנה וש"ס עכ"ל ואילו ראה דברי הרמב"ם שבספ"ד מהלכות יסודי התורה שהבאתי לא כתב כן גם המקובלים ושאר האחרונים הפליגו בדבר שלא ללמוד חכמת הקבלה עד אחר שמילא כריסו מהש"ס ויש שכתבו שלא ללמוד קבלה עד שיהא בן ארבעים שנה כמ"ש בן ארבעים לבינה בשגם שצריך קדושה וטהרה וזריזות ונקיות לזה ורוב המתפרצים לעלות בחכמה זו קודם הזמן הראוי קומטו בלא עת כמ"ש כל זה בד' חכמי האמת:

רבינו חננאל מסכת חגיגה דף יג עמוד א

ולא במרכבה ביחיד תני ר' חייא מוסרין ליחיד ראשי פרקים פי' פותחין לו ראשי דבריו והוא מבין מדעתו*) וזה לבו גס בו כר' אלעזר דאמר ליה ר' יוחנן רביה תא אגמרך מעשה מרכבה א"ל לא קשאי כלומר איני בן חמשים שנה

זוהר - רעיא מהימנא כרך ג (במדבר) פרשת נשא דף קכד עמוד ב

ובגין דעתידין ישראל למטעם מאילנא דחיי דאיהו האי ספר הזהר יפקון ביה מן גלותא ברחמי ויתקיים בהון (דברים לב) יי' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר

אבן שלמה

פרק יא

ג

(ג) הַגְּאוּלָּה הַזֹּאת לֹא תִהְיֶה רַק עַל יְדֵי לְמוּד
הַתּוֹרָה^ד, (ד) וְעָקַר הַגְּאוּלָּה תִּלְיָא בְּלְמוּד
הַקְּבָלָה^ה.

אבן שלמה פרק ח

כב

(ד) מִקֶּדֶם צָרִיךְ לְלַמֵּד הַלְכוֹת וּלְקַיֵּם אוֹתָם
שֶׁהֵם כְּלֶחֶם לִבֵּב אָנוּשׁ יִסְעֵד', וְאַחַר כֵּן יַעֲסֹק

בְּלְמוּד הַסּוּדוֹת שֶׁנִּמְשְׁלוּ לִיּוֹן וְשֶׁמֶן, וּמִי שֶׁמֵהֵפֶךְ
הַסּוּדָר לֹא יַצְלִיחַ^{מב}, כִּי יֵאבֵד אֶת הַכֹּל^{מג}.

חיות הגופי תורה שהרי כאן נתגלה אמיתות הנשמתא דאורייתא. ואם כן בהיות שיש חיוב של לימוד לשמה בתורה, כפי הלשמה המיוחד לה הוא ללמוד ע"מ לעשות, שהוא להתחבר עם המעשה וכן"ל (תו"מ - קוב"ה ושכינתיה), הרי כאן איך שחלק זה מחייב גם כן צורת לשמה זו. וקיומה הוא ענין כוונת המצוות ותפלות אחרי שעמדו על שרשי החכמה דאדם העליון [הנעשה מרכבה לאור א"ס ב"ה וכן"ל, דהאדם כליל כל רזין וכו'] וע"י זה יהיה לימודו על מנת לעשות שהוא הלשמה.

ובהיות שענין גילוי הרז דה"נעשה אדם" הוא להאיר אור הגאולה, חזרת הת"ת למלכות וכן"ל, הרי בכוונת המצוות והתפילות דבזה הוא המשכת גילוי הוויות אשר זהו גילוי העץ החיים, והוא המשכת בעלה דשכינתא לה, בזה מתקיים הענין הב' הנזכר בבהגר"א ז"ל הנ"ל. וזהו דוקא מהשגת שרשי החכמה בעומקם לאמיתם דאז יעמוד היטב על סידור המרכבה בצורת אדם, וזהו דרך לגילוי זה הנקרא "ע"י האי זיהרא עילאה יפקון מגלותא וברחמי"פ.

הכוונה
דוקא
מהשגת
שרשי
החכמה
בעומקם

עד כאן מקור דעת קדשם של רבותינו הספרדים

נבוא עכשיו לבאר בעז"ה הקו השני, דעת רבותינו האשכנזים.

בסוף המאה הה' לאלף דידן, הורידה השכינה ד' נשמות גדולות לתוך עולמינו, אשר הם יהיו עיקרי ממשיכי הקו של גילוי תורת האריז"ל פ"א. שמותיהם הקדושים הם הרש"ש ז"ל והרמח"ל ז"ל הגר"א ז"ל והבעש"ט ז"ל. אמנם הם נתחלקו בדרך כלל לב' קוים בהתפשטות תורת האריז"ל לחוץ. א' לעשות המטרה של הלימוד להגיע לסוד הכונות של המצוות והתפילה, ב' להלביש את הענינים המדוברים בעולמות הא"ס בלבושי האדם דעולמינו^פ, כי הרי סוף סוף הוי האדם תכלית הכל. ובזה נחלקת

גילוי יחודו
ת' בלבושי
האדם
דעולמינו

פ. דע"י חיבור הנשמה להגוף יוכל הגוף לקום לתחיה מן הגלות, וכמש"נ מדברי הגר"א ז"ל שיציאה לארץ העמים הוא ירידה לקבר, א"כ הגאולה היא תחית המתים יציאה מן הקבר ונפיחת נשמת חיים.

פא. ארבעה אלו הפיצו את תורת האריז"ל, והם הקיפו בשעתם (משנת ת"ס ואילך) את כל מקומות הישוב מארץ ישראל ובבל עד צרפת, וכל בית מדרש העמיד באופן אחר את דברי האריז"ל.

פב. והוא לקשר את עולמינו עם עולמות העליונים כדי לזכנו.

הדברים ושכנגד רצוני הוכרחתי להשתייך (לפני ג' שנים) עם יחידי סגולה בזה ולמסור להם מה שחנני ה' ברוב רחמיו וחסדיו ויגיעתי שנים הרבה בצנעה. ובהיות עז רצונם לחזור כמה פעמים על מה ששמעו הפצירו מאד להקליט הדברים, והסכמתי בתנאי שישאר בחשאי חשאים. ובחסדי ה', וחפץ ה' בידי הצליח להכניסם לאט לאט בקדש פנימה.

אוצר החכמה

השלב הראשון לא היתה הספ"ד כמובן רק למדתי אתם בתורת צורה כללי התחלת האוצרות חיים ואח"כ קיצור הפרדס באור נערב להרמ"ק ז"ל, ומשם נכנסו לאט לאט לתוך הספ"ד. סיבת הדברים למה נתגלגלו הדברים על ידי הגם שאיני הגון ואיני כדאי למקצת דמקצת מזה בל אדע והם מכבשי דרחמנא בהנהגתו איך לסבב סיבות משונות. יש נפשות המתגלגלות ובאות לעולם להשלים חלקים בגפ"ת דוקא וממילא דאינם מרגישים חוסר כלל בחלק זה של תורה. ויש אחרים אשר יש להם נטיה עמוקה ונהירה לחלק זו כי הוא חלקם והיא שייכת להשלמתם. ולפעמים אינה מורגשת, ורק אחרי שהריחה פעמיים ושלוש תתנוצץ ותתלקח בתוכה רשפי אש שלהבתי-ה לגשת אל האש הגדולה הזאת ולהכיר ביראה מתוך הכרה פנימי ואמיתי. ויכולני להעיד - ומפי בעלי הדברים - כי האברכים הודו ולא בושו שאחרי קליטתם הדברים נהפכו לאנשים אחרים לגמרי עד שאינם מכירים א"ע הקודמת.

ובהיות שכמה שואלים ומי התירנו ליכנס בה הלא רה"י והיא ליחידי סגולה של דורות שעברו, הראתים דברי בעל הלשם ז"ל בספר הדעה ח"א בשם הגרי"ס זצ"ל שמשנת ת"ר ואילך יצאה מרה"י לכלל רה"ר עכד"ק. ובודאי פירש לעצמו דברי הזוה"ק ח"א דף קט"ז. ואעתיק לו דברי בעל סדרי טהרות ז"ל (על כלים ואהלות) בא' מספריו כתב וז"ל, שלעומת הימים הקדמונים שהיו רוב ישראל חזקים באמונתם וכל אשר רצה לפרוץ היה בוש מאד מפני הכלל והיה צריך לבקש לו פירצה מתוך חקירתו אשר יחקר וכמו שמוכח מהספרים אשר נתחברו בימים האלו שהתיצבו לנגדם לסתור זרות דעותיהם וכמ"ש צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם, וכו' וכו'. וכן היו צריכים מאד להשמר בדבריהם שלא יכשלו בם והיו מטמינים מאד סתרי תורה, אכן בדורותינו עתה אשר כבר נצרפנו צירוף אחר צירוף וכל הרוצה לפרוץ אינו צריך להתחכם ולהתפלסף והבושה סרה והחוצף יתגדל וכל הרוצה להלוך בשרירות לבו אינו צריך לבקש לו ראייה מן התורה כי מי יאמר לו מה תעשה וכו', אכן לעו"ז השרידים הנשארים א' בעיר ושנים ממשפחה המאמינים בה' ובתורתו ובכל פירושיהם וכו' שדברי קדמונינו זללה"ה המקובלים אצלנו לצדיקים וחסידים וישרים קדושי ארץ סומכים אנו עליהם ודבריהם יסוד מוסד לנו ואף במקום שלא נבין נתלה החסרון בקוצר דעתנו וכו'. ולדורות אילו כיוון הרשב"י ז"ל בתו"ז וכו'. והוא שאין

בדורות האלו כ"כ פחד לגלות ולפרש ד"ת שכל הרוצה לפרוץ א"צ להביא סעד לנפשו מד"ת. ולכן באה העת לבקש ולדרוש את דבר ה' עכ"ד. ויש בזה די והותר למי שדורש את ה' ורוצה ליכנס בקדש פנימה להטיב דרכיו. וממילא כנראה אין מקום להדיון כאן בשיעור דמילא כריסו בש"ס ופוסקים כיון דאין הכניסה להשתלם בחלק תורה נוספת, וכמ"כ סכנת הטעות בחלק זו נתמעט מאד אחרי שרבותינו בדורות העברו דאגו לזה והפיצו חיבורים על הצורתא דשמעתתא המדובר בכתבים בכדי שלא נטעה ביסוד גישתנו אליה.

אמנם איך ליכנס לטרקלין מפי ספרים לא אדע בדיוק, ולי היה חסר רבי בזה. השתמשתי בספרים שונים אמנם גם הם לא השביעוני כי רציתי ציור ברור בזה שתהא נקלטת בנפשי פנימה ותהא מתאימה למדותיה. על כן התיחסתי להם כאל עזר צדדי לא כיסוד הבנתי והשקעתי נפשי בהמקורות של המקובלים לדורות האחרונים, והם האריז"ל והגר"א ז"ל והיתה תפילתי ע"ז מעומקא דליבא, ויגיעתי היתה למעלה מכוחותי עד דאנהרינהו לעיינין משמיא ופתח ה' לבי בד"ת ואורו עיני. וממה שחנני השי"ת הנני מתחסד עם אחרים.

ראיתי אחרים שבדרכם הצליחו בלמדם מפי ספרים רק הם דבקו בקו מיוחד, לקחו ספרי הרמח"ל ולא זזו מהם, וקבלו ציורו, והספיק להשביע רעבונם. אמנם בדקתי זאת וראיתי שמי שנוצר לגדולות בד"ת, וכח החידוש ער ורענן אצלו, ויכול בהבנתו לא רק להגדיר דברים ברורים, אלא גם להבין דבר מתוך דבר, א"א שיהיה לו סיפוק בקו מיוחד ולהשאר רק מקבל לבד, מוכרח הוא להכנס לה בציור רחב שלא יכווץ שכלו בה כי אז עלול לבחול ח"ו בה מרוב אי-שביעות רצון, וגם מאי-אפשרות להתרחב בה כמו בגפ"ת להיות בה ציור עצמי.

על כן הכניסה דרך ספרים איני יודע איך ליעצו בפרט, אולי ספר הקדמות ושערים לבעל הלש"ם ז"ל יהיו לעזר קצת בזה. אבל מי יודע הילוך הנפש פנימה ולאיזה סגנון היא מתאימה בד"ת, והוא כמו שאלה למי שנבוך איך ליכנס לגפ"ת ושואל באיזה ספר מן האחרונים יצליח ללמוד דרך.

אמנם היותר בדוק בזה הוא רק מסירה מפה לאוזן / קלטת שומעתי, אשר הדרגא הקרובה לזה הוא ע"י סרטי הקלטה. כי דברים הנמסרים מן הפה סגולתם הוא ליכנס

ג. במ"א ביאר שלשמוע הקלטה היא דרגה קרובה למסירה מפה לאוזן שומעת, דאמנם חסר בזה הדבקות ברוח הרב, שלכן התלמידים הם כבנים כידוע ואכ"מ, אבל יש כאן את המעלה של שמיעת האוזן. [ופעם אחרת ביאר שזוהי עצת הגרי"ס ללמוד מוסר בשפתיים דולקות, כדי שיחדור ללב בשמיעת האוזן ולא ישאר רק כקריאת ספר, שמקבל היקף "וידעת היום" אבל חסר "והשבות אל לבבך"].

ללב השומע ולסלול שם מסלולים. הייתי מייעץ שיכנס בדרך שדרכו שאר האברכים כאן וכנ"ל, ואקוה לה' שזה יועיל לו יותר מן הכל. הדרך הוא בחלק הזה כמו דרך הבנה שנתחדשו בישיבות בחלק גפ"ת וממילא היא מוצאת מסלולים בלב בני תורה שהורגלו למהלך הישיבות. יש באפשרות לעשות כפל מסרטי הקלטה הנ"ל, אבל לא אדע איך להעבירם לכ'. לע"ע הנני ממתין לתשובתו על כל הנ"ל. על איזה אופן נתגלגלו סרטי ההקלטה לידי הרב ... א"א לדבר עכשיו, אבל על סרטי ההקלטה שישולחו מעתה יהיו רק לכ' לבד - ואין לזרים אתו, כי כמעט הנני מתחרט על העבר ההוא.

ובגמרי דברי הנני מחויב להוסיף כי גדלותו דמר הוא מרומם למעלה למעלה מערכי, ואם ירצה להשפיל עצמו ולקבל ד"ת מקטן ושפל כמותי הברירה בידו ואשרי לדור שגדוליו נשמעים לקטניו כמאמרם ז"ל.

ואחתום בברכת הדיוט שיצליח להפיץ מעיינותיו חוצה,

בידידות ישראל אלי'

דרך ה' חלק ד פרק ב

ה. אך התנאים הצריכים להתלוות לתלמוד הנה הם: היראה בתלמוד עצמו ותיקון המעשה בכל עת. וזה, כי הנה כל כחה של התורה אינו אלא במה שקשר ותלה, יתברך, את השפעתו היקרה בה, עד שעל ידי הדיבור בה וההשכלה תימשך ההשפעה הגדולה ההיא, אך זולת זה לא היה הדיבור בה אלא כדיבור בשאר העסקים, או ספרי חכמות והשכלה בכל שאר מושכלות המציאות הטבעית למיניהם, שאין בהם אלא ידיעת הענין ההוא, ואין מגיע ממנו התעצמות יקר ומעלה כלל בנפש הקורא המדבר והמשכיל, ולא תיקון לכלל הבריאה. ואמנם ההשפעה הזאת הנה ענינה אלהי, כמו שזכרנו, ולא עוד אלא שהוא היותר עליון ונשגב שבענינים הנמשכים ומגיעים ממנו, יתברך, אל הברואים; וכיון שכן, ודאי שיש לו לאדם לירא ולרעוד בעסקו בענין כזה, שנמצא הוא ניגש לפני אלהיו ומתעסק בהמשכת האור הגדול ממנו אליו, והנה צריך שייבוש משפלותו האנושית וירעש מרוממותו, יתברך, והנה יגל מאד מחלקו הטוב שזכה לזה, אך ברעדה כמו כן. ונכלל בזה, שלא ישב בקלות ראש, ולא ינהג שום מנהג בזיון לא בדבריה ולא בספריה, וידע לפני מי עומד ומתעסק, ואם הוא עושה כן, אז יהיה תלמודו מה שראוי לו להיות באמת, ותימשך על ידו ההשפעה שזכרנו, ויתעצם בו היקר האלהי, ויימשכו תיקון והארה לכל הבריאה. אבל אם תנאי זה יחסר ממנו, לא תימשך ההארה על ידו, ולא יהיו דבריו אלא כשאר כל הדיבורים האנושיים, הגיונו כקורא אגרת, ומחשבותיו כחושב בדברי העולם, ואדרבא לאשמה תיחשב לו, שקרב אל הקודש בלי מורא, ומיקל ראשו לפני בוראו עודו מדבר לפניו ומתעסק בקדושתו, יתברך. ואולם כפי מדרגת המורא ושיעור הכבוד והזהירות בו, כן יהיה שיעור יקר הלימוד ומדרגת ההשפעה הנמשכת על ידו.

ו. והתנאי השני הוא תיקון המעשה. כי הנה מי שירצה להמשיך השפעה, ראוי שיהיה הוא הגון ומוכן להמשיכה, אכן אם הוא מטמא את עצמו באשמות ופשעים, ומרחיק עצמו מבוראו, וזונה מאחריו אחרי כחות הטומאה והרע, ודאי שייאמר בו (תהלים נ טז): "ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חוקי ותשא בריתי עלי פוך", וכן אמרו חכמינו, זכרונם לברכה (חולין קלג א): "כל השונה לתלמיד שאינו הגון כזורק אבן למרקוליס". והנה איש כזה, ודאי שתורתו לא תמשיך מן ההשפעה שזכרנו שום מדרגה כלל. ואף על פי כן, רז גדול גילו לנו חכמינו, זכרונם לברכה, שאילו לא היו הרשעים עוזבים את תלמוד התורה, סוף שהיו חוזרים למוטב, כי אף על פי שאין בכחם להמשיך שום המשך מלפניו, יתברך, כמו שזכרנו, כבר דברי התורה בעצמם מקודשים ועומדים מצד עצמם, עד שבהתמיד העסק בהם, יגיע מהם פעם אחר פעם קצת התעוררות, וכמו דמות הארה, קטנה שבקטנות, אל העוסק בהם, שסוף סוף תגבר עליו ותחזירהו למוטב. והוא מה שאמרו חכמינו, זכרונם לברכה (מדרש איכה פתיחתא ב): "הלואי אותי עזבו ותורתי שמרו, מתוך שהיו מתעסקין בה - המאור שבה היה מחזירן למוטב". ואמנם פשוט הוא, שאין הדברים אמורים במי שיתעסק בה דרך שחוק והיתול, או לגלות בה פנים שלא כהלכה, אלא שיתעסק בה לפחות כמו שמתעסק בשאר החכמות.